

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav translatologie

Diplomová práce

Bc. Lukáš Klimeš

Zábranův Doktor Živago:

Okolnosti vzniku a analýza vybraných překladatelských řešení

Zabrana's Doctor Zhivago:

The Making and Analysis of Selected Translation Solutions

Rád bych na tomto místě poděkoval PhDr. Stanislavu Rubášovi, PhD., za trpělivost, cenné připomínky a ochotu vést tuto diplomovou práci. Milou povinností je poděkovat paní Marii Zábranové za její ochotu, vstřícnost a také za možnost nahlédnout do materiálů z pozůstalosti Jana Zábrany. V neposlední řadě patří velký dík Mgr. Anně Rosové za motivaci a užitečné rady a rovněž Karolíně Kovtun za poskytnuté materiály z otcova archivu.

Prohlášení o původnosti práce:

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracoval samostatně, že jsem řádně citoval všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 15. srpna 2016

.....
Bc. Lukáš Klimeš

Abstrakt

Tato diplomová práce je věnována českému překladu Pasternakova románu *Doktor Živago* v podání Jana Zábrany a Jiřího Kovtuna. Práce sleduje několik cílů: (1) zmapovat cestu exilového vydání originálu z Itálie do komunistického Československa, (2) ujasnit podíl obou překladatelů na básnické části románu, (3) nastínit Zábranovu překladatelskou metodu na základě komparace vybraných strojopisných verzí překladu v různých fázích jeho geneze. Primární zdroj materiálu představuje Zábranova pozůstalost, jež zodpověděla, proč jméno Jiřího Kovtuna není uvedeno v prvním českém vydání *Doktora Živaga* z roku 1990, přestože ve zbylých třech (2003, 2005, 2011) figuruje společně s Janem Zábranou jako překladatel veršů. Původní materiály z pozůstalosti a také svědectví Marie Zábranové zdůraznily sled historických událostí, jež ovlivnily genezi Zábranova překladu. Závěrečná analýza srovnává vybrané překladatelovy strojopisné verze osmé románové kapitoly s prvním českým vydáním a upozorňuje na zvolené Zábranovy pracovní postupy

Klíčová slova

Jan Zábrana, Jiří Kovtun, Boris Pasternak, Doktor Živago, Nobelova cena, překladatelská metoda, cenzura

Abstract (in English):

This thesis deals with a version of Boris Pasternak's novel *Doctor Zhivago*, translated into Czech by Jan Zábrana and Jiří Kovtun. The aims of the thesis are: (1) to follow the journey of the original exile edition from Italy to communist Czechoslovakia, (2) to clarify how both translators contributed to the poetry part of the novel, (3) to outline Zábrana's translation method a comparison of chosen typewritten versions of the translation from various phases of its creation. The primary source of material for all the individual objectives is Zábrana's inheritance, which answers the question why Jiří Kovtun's name does not appear in the first Czech edition of *Doctor Zhivago* (1990), although he is listed along with Zábrana as the translator of the poetry part in the remaining three editions (2003, 2005, 2011). The original material from the inheritance as well as Marie Zábranová's testimony emphasize the sequence of events that influenced the creation of Zábrana's translation. The final analysis compares chosen typewritten versions of the novel's eighth chapter with the first Czech edition and describes how Zábrana worked. The thesis aims to be beneficial for the Czech history of translation and contribute to the current knowledge about the translation method of Jan Zábrana.

Keywords

Jan Zábrana, Jiří Kovtun, Boris Pasternak, Doctor Zhivago, Nobel Prize, Translation method, Censorship

Obsah

1. Úvod.....	6
2. Boris Pasternak v rukou českých překladatelů.....	9
2.1 První české překlady	9
2.2 Čtyřicátá léta	11
2.3 Padesátá léta.....	12
2.4 Šedesátá léta.....	13
2.5 Sedmdesátá léta.....	14
2.6 Osmdesátá léta a výhled do budoucna	15
3. Pasternakův Živago.....	18
3.1 Živagova cesta ze Sovětského svazu do Itálie	18
3.1.1 Udělení Nobelovy ceny.....	22
3.2 Živagova cesta z Itálie do Československa	25
3.2.1 První české překlady Doktora Živaga	25
3.2.2 Italská epizoda.....	27
3.2.3 Zábranova obhajoba Doktora Živaga.....	28
3.2.4 Zábranův rukopis románu	30
3.2.5 Slovenský Doktor Živago	33
3.2.6 První české vydání a otázka autorství	34
4. Zábranův Pasternak.....	39
5. Zábranova překladatelská metoda a analýza jeho vybraných řešení.....	48
5.1 Vysledované Zábranovy překladatelské postupy.....	48
5.2 Možný přístup k rukopisným črtům.....	50
6. Závěr	62
7. Seznam bibliografie	64
7.1 Archivy.....	64
7.2 Primární.....	64
7.2.1 Básně a kapitoly z Doktora Živaga v českých periodikách.....	65
7.2.1 Soupis antologií a výborů.....	66
7.3 Sekundární	67
7.3.1 Články, studie, monografie	67
7.3.2 Příručky a translatologická literatura	68
7.3.3 Kvalifikační práce	69
7.3.4 Elektronické databáze	70
Příloha 1	71
Příloha 2	72

1. Úvod

Předkládaná diplomová práce je věnována genezi českého překladu významného románu *Doktor Živago* z pera Borise Pasternaka (1890–1960), ruského a sovětského básníka, spisovatele, překladatele a nositele Nobelovy ceny za literaturu.

První ruské vydání románu, v SSSR zakázané, vyšlo nejdříve roku 1957 v italském převodu a teprve poté v ruské mutaci pod záštitou milánského nakladatele G. Feltrinelliho. Přestože se román okamžitě dočkal překladu do mnoha světových jazyků, k českému publiku se dostal v kompletním znění po více než třiceti letech.

Naším cílem je pojednat o českém překladu v podání Jana Zábrany a Jiřího Kovtuna z několika hledisek, které korespondují se strukturou této práce:

1/ Překladatelské mezníky Borise Pasternaka – na základě komentovaného chronologického soupisu zásadních autorových děl v českých překladech se pokusíme vysledovat, jaké pozornosti se těšilo Pasternakovo jméno u tuzemských překladatelů, a na základě těchto poznatků vytyčíme důležité mezníky v překládání autorova díla. Pasternakova osobitá poetika je dle Lud'ka Kubišty, jednoho z básnickových překladatelů, výsledkem téměř padesátileté tvůrčí práce a přes všechny své proměny si zachovává zřetelnou kontinuitu.¹ S jakými překlady se český čtenář mohl seznámit? Kdo další si kromě Jana Zábrany vyzkoušel tlumočit do češtiny Pasternakovy myšlenky? Právě to se pokusíme vysledovat s ohledem na výše uvedenou linii.

2/ Historické okolnosti publikace Pasternakova románu – v této centrální části diplomové práce jsme si stanovili za cíl upozornit na důležité momenty v genezi samotného románu a jeho distribuci k českým čtenářům. Budeme sledovat, jaké události provázely román na jeho cestě ze Sovětského svazu do Itálie a odtud do komunistického Československa. Pro nástin dobových událostí ve světě budeme čerpat ze dvou stejnojmenných publikací *Boris Pasternak*: od spisovatelova syna J. B. Pasternaka (1997) a literárního vědce D. L. Bykova (2006).

Přestože se v českém prostředí této anabázi věnovali např. J. Honzík (1969), M. Hrala (2007), V. Novotný (1988) a I. Ryčlová (2006), rozhodli jsme se na jejich poznatky navázat

---

¹ KUBIŠTA, L. Poznámka překladatele, in: PASTERNAK, B. L. *Světlohra*. Praha: Lidové nakladatelství, 1979, s. 147.

a pojednat o cestě obsáhleji, s přihlédnutím k materiálům z pozůstalosti Jana Zábrany, uloženým v soukromém archivu Marie Zábranové. Tímto využijeme ojedinělou možnost studia primárních, dosud neprobádaných pramenů, které nám pomohou nastínit tuto cestu v novém světle.

V této části zazní otázka autorství českých překladů pětadvaceti básní ze závěrečného cyklu, jenž tvoří sedmnáctou kapitolu Pasternakova *Živaga*. Na této části románu se pokusíme ujasnit překladatelský podíl Jana Zábrana a Jiřího Kovtuna, s ohledem na dosud nevyjasněnou otázku, proč Jiří Kovtun není uveden v prvním českém vydání (1990), přestože v tiráži následných reprintů (2003, 2005, 2011) figuruje společně s Janem Zábranou jako překladatel veršů. K nalezení odpovědi nám pomohou Zábranovy rukopisné verze překladů tohoto závěrečného cyklu, které porovnáme s dostupnými českými vydáními a také s Kovtunovými *Básněmi doktora Živaga* (1959), vydanými v exilovém nakladatelství Svědectví. Je žádoucí také prověřit archiv Jiřího Kovtuna ve správě jeho dcery Karolíny Kovtun, zda neobsahuje klíčové texty, které by pomohly přinést uspokojivé vysvětlení tohoto případu.

3/ Zábranův Pasternak – Je obecně známo, že Boris Pasternak patřil k Zábranovým nejoblíbenějším básníkům. V této části se pokusíme vysledovat, co stálo na počátku toho vztahu. V překladatelových Denících zmapujeme, v jakých souvislostech se o Pasternakovi zmiňoval, co jej na jeho osobě fascinovalo a zda s ním sdílel jeho osud vyvržence společnosti. Rovněž přihlédneme k materiálům z překladatelovy pozůstalosti, zejména k rukopisné úvaze o Pasternakově jazyce, a dalším sekundárním textům esejistického nebo vzpomínkového charakteru.

4/ Analýza vybraných překladatelských řešení – Pro vysledování překladatelova způsobu práce využijeme jeho vybrané ukázky strojopisného překladu osmé románové kapitoly, opatřené redakčními zásahy, jimiž svůj text Jan Zábrana podrobil v různých fázích jeho geneze. Ve snaze vysledovat dominantní překladatelovy tendence budeme porovnávat tři druhy textů: ruský originál, strojopis a verzi z vydání Zábranova překladu (1990)

K postižení dané problematiky na obecné rovině usouvztažíme naše závěry s již vysledovanými tendencemi v otištěných diplomových pracích, Zábranových Denících a odborných článcích. Mnoho cenných poznatků o Zábranově překladatelské metodě zaznělo na konferenci *Jan Zábrana – básník, překladatel a čtenář*, uspořádané loňského roku v prostorách Ústavu translatologie. Tyto získané poznatky bude třeba rovněž vzít v potaz.

Vydání z kraje devadesátých let chápeme jako definitivní, nicméně neopomíjíme ani možnost dodatečného zásahu redaktora či nakladatele, neboť Zábřana v orwellovském roce zemřel a již se mu nenaskytla možnost zasáhnout do finální podoby překladu.

Je samozřejmé, že v této praktické části přihlédneme pro potřeby komparativní analýzy k poznatkům z české a slovenské translologie, převážně k terminologii a posunům J. Levého (1971, 1998), teorii posunů A. Popoviče (1975) a výrazovou soustavu F. Mika (1969). Předpokládáme jistou čtenářskou erudici, a proto s jednotlivými pojmy budeme operovat zcela přirozeně, bez potřeby vysvětlovat jejich obsah.

2. Boris Pasternak v rukou českých překladatelů

2.1 První české překlady

Čeští překladatelé si vůbec poprvé všimli ruského autora ve dvacátých letech 20. století, v době, kdy měl za sebou již několik otištěných sbírek a próz, reflektujících jeho počáteční oscilaci mezi tehdejšími směry: na pole literatury vstoupil symbolisticky laděnou sbírkou *Bližnec v oblacích* (1914), seznámil se s futuristou V. V. Majakovským a stýkal se s představiteli Levé fronty umění. Jeho druhou sbírku *Nad bariérami* (1917), s dozvuky symbolistické poetiky, následovala sbírka *Sestra má – život* (1922), odrážející revoluční události skrze, dle slov Miroslava Zahrádky, „vzrušené obrazy přírody“ a vyznačující se „odmítáním popisnosti, novými syntetickými vazbami, složitými asociacemi, ale i náznaky epického prvku“². Druhá polovina 20. let se pak vyznačuje spisovatelovým příklonem jednak k epice plné námětů revolučních událostí, např. skladba *Vznešená nemoc* (1924), poémy *Rok devatenáct set pět* (1925–26) a *Poručík Šmidt* (1926–27), a jednak tíhnutím k próze: *Malá Luversová* (1922) či povídka *Vzdušné tratě* (1924).

První české překlady Pasternaka zastoupily dvě časopisecké básně, otištěné roku 1924: *Sad* v podání Františka Kubky na stránkách *Cesty*, a také *Vesna*, již pro měsíčník *Host* přetlumočil Jaroslav Vyplél. Redakce *Cesty* vysvětluje, že její ruské číslo představovalo první pokus o menší antologii, přibližující „co je v soudobé ruské literatuře ideově a umělecky závažné a co vydává svědectví o ruské duši, jak vyšla ze světové války a revoluce“³.

Dlužno podotknout, že vyřadit Pasternaka z okruhu revolučních básníků nelze, což mj. potvrzuje i jeho následná česká recepce. „Pasternak se naprosto neodříkal velkého revolučního tématu“, píše Jan Zábrana s odstupem času a dodává, že „řinčení bojů pronikalo do jeho poémy o roce 1905, do veršů z let války. Zároveň však v mnoha jeho lyrických verších vznikl samotářský svět, v němž autor vedl lyrický rozhovor jen ‚sám se sebou‘.“⁴ Jinými slovy, básník s revolučním tématem sympatizoval, avšak po svém – ruskou revoluci vnímal jako jeden z projevů života, jako organickou součást koloběhu dějin. Jeho poezie není agitační, a třebaže jeho verši prostupují revoluční prvky, jako např. v následném českém překladu ukázky z *Roku devatenáct set pět* v podání Bohumila Mathesia, otištěné v *Dělnické*

---

² Zahrádka, M. *Ruská literatura XX. století: (literární proudy a osobnosti)*. Olomouc: Periplum, 2003. ISBN 80-86624-08-0, s. 48.

³ *Cesta*, 1924, roč. 6, č. 29–30, s. 439.

⁴ Srov. Zábrak poetického vtělení, in: *Světová literatura*, 1976, roč. 21, č. 1, s. 138.

besídce (1928), příloze *Práva lidu*,⁵ nalezneme zde lásku k rodné zemi a snahu zachytit život v daném okamžiku.

Jak zdůrazňuje literární historik Vladimír Novotný, v ruském prostředí býval Pasternak po vydání *Glejtu* (1935), knihy autobiografických záznamů, a sbírky plné revolučních motivů *Druhé zrození* (1932) označován za největšího básníka epochy.⁶ Přestože se autorova pozice po I. sjezdu sovětských spisovatelů roku 1934 upevnila díky vystoupení stranického činitele Nikolaje Bucharina, opěvujícího Pasternaka jako „jednoho z nejpozoruhodnějších mistrů verše v naší době“⁷, zvýšená pozornost ruského básníka netěšila, a tak se raději stáhl do ústraní, kde se rozhodl přepracovat svou starší tvorbu a věnovat se překladům gruzínských básníků blízkých jeho srdci.

Mezitím v Československu vyšla *Nová ruská poezie* (1932), přeložená B. Mathesiem za spolupráce Marie Marčanové. Tato antologie škatulkuje ruské básníky podle dobových literárních směrů, přičemž Pasternaka, řazeného zde mezi futuristy, zastupují tři básně s revoluční tematikou. V knižní předmluvě se píše, že doba symbolistů a futuristů skončila a „osamoceně a diskrétně hraje své první housle už jen Boris Pasternak“⁸ a že se o své místo hlásí proletářští básníci. S revolučním Pasternakem se tuzemský čtenář mohl setkat na stránkách časopisu *Kvart* (1933),⁹ který otiskl čtyři tetrastichony z *Poručíka Šmidta* v převodu M. Marčanové.

Rok 1935 přinesl zásadní zlom v překládání Borise Pasternaka: konečně vyšel první reprezentativní průřez básnickovy poezie, a sice padesát skladeb pod názvem *Lyrika*, přeložených Josefem Horou, a rovněž autobiografický *Glejt*, který uvedla do češtiny Svatava Pírková-Jakobsonová. Přestože obě knihy představovaly pouze zlomek autorovy tvorby, o to hlavní se zasadily – uvedly Pasternaka do povědomí české společnosti a názorně doložily, že autorova tvorba není pouze o revoluci a odmítání futuristického dědictví. „Magie Pasternakova verše“, píše Josef Hora o lyrice ruského básníka, „jeho leckde záhadná

---

⁵ *Malý slovník rusko-českých literárních vztahů* (Praha: Lidové nakladatelství, 1986) chybně uvádí, že poemu v Mathesiově překladu vydalo *Rudé právo*, v příloze *Dělnická besídka*. Ta je však součástí *Práva lidu*.

⁶ NOVOTNÝ, V. *Eseje o ruských spisovatelích*. Praha: Cherm, 2006. ISBN 80-86370-25-9, s. 271.

⁷ Cit. dle MATĚJKA, I. Dílo a okolnosti, in: PASTERNAK, B. *Hvězdný déšť*. Praha: Československý spisovatel, 1989, s. 248.

⁸ MATHESIUS, B. Ruská poesie revolučního dvacetiletí, in: *Nová ruská poesie*. Praha: Sfinx, 1932, s. 21.

⁹ *Malý slovník rusko-českých literárních vztahů* (Praha: Lidové nakladatelství, 1986) nesprávně cituje druhý ročník tohoto časopisu, místo třetího.

kouzelnost, vyrůstá z materiálu všedního dne, viděného ovšem složitým okem, jenž spojuje věci zdánlivě vzdálené a do prostoru chvíle vtěsnává často ozvěny celého života“¹⁰.

Ruský básník také nadchl spisovatele Jiřího Weila, který přeložil jeho *Vznešenou nemoc* (1936). Otištění se dočkala hned na dvou platformách: v pražském nakladatelství Jaroslava Kohoutka a na stránkách *U*, čtvrtletníku skupiny Blok.¹¹ Weil pracoval na svém převodu již v roce 1930 a pravděpodobně mu činil obtíže, jak je patrné z jeho poznámky překladatele. O svém díle se vyjadřuje poměrně kriticky: „Tento překlad je jen nedokonalým pokusem o přeložení Pasternakovy epopoje [...] a nemůže se ani v nejmenším vyrovnat překrásným Horovým překladům Pasternakovy lyriky.“¹²

2.2 Čtyřicátá léta

V předchozí dekádě se Pasternak původní tvorbě téměř nevěnoval, a tak se dále zaobíral překlady: sestavil výbor z Petöfiho, pracoval na překladech Shakespearových dramát atd. Výsledek své tvůrčí práce z válečných let promítl do sbírky *V ranních vlacích* (1943, později vydané jako *Zemský prostor*, 1945), o níž se M. Zahrádka domnívá, že autor zde usiluje o „projasnění“ svého poetického jazyka,¹³ tedy o určitou formu zřeknutí se své dosavadní, obrazově přesycené tvorby.

Po druhé světové válce si na Pasternakovu poetiku troufalo stále více překladatelů. Kupříkladu v antologii *Bránili svou zem* (1945), přinášející dle slov jejích redaktorů ty nejlepší básně sepsané za Velké vlastenecké války, čteme verše překypující láskou k rodné zemi, nenávisť k dobyvatelům, čteme mužnou válečnou poezii, jistoty plynoucí z neporazitelnosti sovětského lidu. Avšak po vstřebání tří Pasternakových básní v překladu Ivo Fleischmanna máme pocit, že jejich ruský autor svým založením rámeč této knihy přesahuje, neboť se nestylizuje do role agitátora, nýbrž pasivního kronikáře.

Básníkovu snahu o lyrickou záznamy doby podtrhuje již zmíněná poéma *Rok devatenáct set pět*, jejíž každou ze šesti rozsáhlejších skladeb uvozuje historická událost v podobě

---

¹⁰ HORA, J. Lyrika Borise Pasternaka, in: *Země sovětů: časopis Společnosti pro hospodářské a kulturní sblížení s Novým Ruskem*, 1935–36, roč. 4, s. 232.

¹¹ Viz *U: čtvrtletník skupiny Blok*, 1936, sv. 3, s. 306–314. Tento čtvrtletník otiskl také Pasternakovu báseň *Památce Larisy Reisnerové* v překladu Josefa Hory (1936, sv. 1, s. 55). Vzhledem k tomu, že dohledat veškeré časopisecky roztroušené překlady není cílem tohoto článku, nebudeme se jimi dále zabírat. Zmíníme-li se o dalších, přikládáme jim na důležitost.

¹² *U: čtvrtletník skupiny Blok*, 1936, č. 3, s. 306.

¹³ ZAHRÁDKA, M. *Ruská literatura XX. století: literární proudy a osobnosti*. Olomouc: Periplum, 2003. ISBN 80-86624-08-0, s. 49.

novinového ústrižku. Skladba vyšla roku 1947 v kompletním překladu B. Mathesia a následně se dočkala mnoha přetisků. Téhož roku se na knižních pultech objevil výbor poezie s výstižným titulem *Jesenin a Pasternak*, o jehož převod se zasloužil nedávno zesnulý Josef Hora. Jeho *Lyrika* (1935) do tohoto souboru přešla jako celek.

V poválečném období své překlady Pasternakových veršů představil Jiří Taufer v antologii s názvem *Dvanáct profilů sovětských básníků* (1948). Výbor představuje průřez sovětskou poezií mezi lety 1918–1945, přičemž polovinu knihy spojuje téma Velké vlastenecké války. Pasternakovy básně jsou zde kladeny do souvislosti s Majakovským a dle B. Mathesia je spojitost mezi oběma veršotepci tak výrazná, že by mohli být považováni za dvojčata.¹⁴ Nicméně i zde se Pasternak zmocňuje skutečnosti, tohoto básnického materiálu zcela po svém: „nemonumentalizuje jej ani nefuturizuje“ a spíše vystupuje jako „tvůrce jemných, jakoby nadechnutých obrazů, odvážně spojovaných“, který se chtěl naopak „spíše odčastit, vymanit z časové vázanosti“.

2.3 Padesátá léta

Pro Pasternaka se padesátá léta nesla v duchu příprav *Doktora Živaga*, jehož publikace přilila olej do ohně napjatých vztahů mezi Sovětským svazem a západním světem. Kvůli vyhocené politizaci románu se ruský spisovatel stal nepohodlným v očích stranického vedení a pod nátlakem se vzdal nejprestižnějšího literárního ocenění (viz kapitola 3.1.1 Udělení Nobelovy ceny). Na literární scénu se vrátil rok před svou smrtí sbírkou vyspělé lyriky *Když se vyčásí* (1959).

V českém prostředí vyšel dvousvazkový výbor *Poesie sovětské Rusi* (1956), s básněmi ve výboru Olgy Maškové a Josefa Rumlera. Kniha se snaží čtenáři nabídnout možnost „uvidět novou ruskou poesii ve větší bohatosti témat, žánrů“ a zároveň připomenout okruh básníků, „často vlivem jednostranné nebo mylné kritiky opomíjených“¹⁵. V prvním svazku této antologie si čtenář může přečíst celkem sedmnáct překladů Pasternakových básní v podání J. Zábrany, J. Hory, B. Mathesia, J. Taufera, M. Marčanové L. Fikara.

V roce 1957 otiskli ve druhém čísle *Světové literatury* své překlady J. Taufer a L. Fikar. Tauferových sedm převodů Pasternakovy lyriky z poválečných let se snaží poukázat na jeho úsilí o „neslýchanou prostotu“ z posledních básnických sbírek, zatímco Fikar převedl šest

¹⁴ *Dvanáct profilů sovětských básníků*. Praha: Svoboda, 1948, s. 121.

¹⁵ RUMLER, J. Poesie a revoluce, in: *Poesie Sovětské Rusi*. Sv. 1. Praha: Svět sovětů, 1956, s. 11.

z celkem pětadvaceti Živagových básní, jež tvoří závěrečnou kapitolu *Doktora Živaga*. Kompletní překlad tohoto cyklu se objevil o dva roky později péčí básníka, spisovatele a vykladače Masarykova díla Jiřího Kovtuna. Jeho kniha *Básně doktora Živaga* (1959) vyšla v Paříži jako sedmý svazek exilové řady Svědectví.

2.4 Šedesátá léta

Třebaže docházelo k občasným snahám revitalizovat Pasternakovu osobu a jeho dílo (např. rok po spisovatelově smrti vychází dvousvazkový výbor z jeho tvorby), autorova ostrakizace ze strany Svazu spisovatelů kvůli událostem kolem jeho románu přetrvávala. Na tehdejší československou literární scénu se Pasternak opět vrátil *Glejtem* (1965), tentokrát v podání Jiřího Taufera, a výběrem z básnickovy poezie *Modrý host* (1966), v němž se nad překlady potkali Karel Šiktanc a Jiří Šotola. Členové skupiny Květen vybrali z rozsáhlé autorovy tvorby třicet tři básní, což vzhledem k přetrvávajícímu Horově odkazu vyznívá poněkud skromně. Stejného rázu je i Šiktancův doslov, který nastiňuje jejich přístup k autorovi, uloženém „v lidské paměti v podobě tajemného prostoru, jenž [je] marně mapován a marně přeměřován po celý život“. Do tohoto tajemného prostoru vstoupili oba překladatelé, avšak po pár krocích „pohlčení pocitem úzkosti“, jej opustili. „Zřekli jsme se proto práva objevitelů“, svěřuje se Šiktanc, „a spokojili jsme se otevřením dveří, které tu v dobách slot už skoro zrezivěly.“¹⁶

V roce 1967 se jako Pasternakův překladatel představil Luděk Kubišta, jehož převod básně *Jaro* pronikl do sborníku poezie *Říjen 1917'67*, vydaný k padesátému výročí Říjnové revoluce. Snahou redakce bylo poukázat na skutečnost, že „pozitivní básnické vyrovnání s Říjnem nutně neznamená, že básník se hlásí k marxismu, nebo že dokonce promlouvá veršem jako komunista“¹⁷, čímž si lze vysvětlit přítomnost Pasternakovy skladby.

Téhož roku vychází tematicky odlišný výběr z ruské básnické moderny *Kolo inspirace*, v němž je z Pasternakovy tvorby otištěno hned šestnáct básní (kmenové i dosud nepublikované) v překladu L. Fikara, J. Hory, B. Mathesia, J. Šotoly a K. Šiktance.

Na sklonu šedesátých let přerušila dominantní básnickou linii v dobrém slova smyslu Taťjana Hašková svým převodem lyrizující prózy *Malá Luversová* (1969), jež čekala na svůj překlad do češtiny přes půl století. Po roce 1968 však byla tato započatá aktivita potlačována,

¹⁶ ŠIKTANC, K. Poznámka, in: PASTERNAK, B. L. *Modrý host*. Praha: SNKLU, 1966, s. 69.

¹⁷ DROZDA, M. Doslov, in: *Říjen 1917'67*. Praha: Československý spisovatel, 1967, s. 16.

což s sebou přineslo řadu negativních důsledků a zákazů překladatelské činnosti, např. chystaného vydání Pasternakova *Doktora Živaga* v podání Jana Zábrany, jehož úryvky vyšly na stránkách časopisů *Světová literatura* a *My*.¹⁸

2.5 Sedmdesátá léta

S nastupující normalizací je zajímavé sledovat, do jak rozličných antologií byl Pasternak řazen: v roce 1970 otisklo Lidové nakladatelství výbor milostné lyriky *Vernisáž lásky*, v níž se vůbec poprvé představil jako překladatel Václav Daněk svými čtyřmi převody. O rok později vyšla *Hodina duše*, verše M. Cvetajevové v překladu Jany Štroblové. Kromě samotné autorčiny tvorby je kniha doplněna básněmi, věnovanými Cvetajevové – mezi nimi i skladba od Pasternaka, s níž básnířka udržovala dlouholetou milostnou korespondenci.¹⁹

Roku 1972 se objevila antologie *Město na Něvě*, tematicky spjatá s tehdejšími Leningradem. Z Pasternaka je zde otištěna *Krvavá neděle*, tedy ukázka z poémy *Rok devatenáct set pět*, v již zprofanovaném Mathesiově překladu. Český čtenář se mohl setkat s Mathesiovým *Rokem* i jinde: kupříkladu v antologii *Zpěvy modravé Rusi* (1975), vydané k připomínce dvacátého výročí jeho smrti, a v dvoudílné *Zemi sovětů v poezii a próze* (1977), jejíž snahou bylo vyzdvihnout dalekosáhlý vliv ruské revoluce, jakožto zdroje inspirace pro mladou sovětskou literaturu. Kromě již zmíněné skladby tuto knihu doplňují také překlady in memoriam J. Hory a Pasternakova poezie v podání J. Taufera a J. Zábrany.

Na konci sedmdesátých let vznikla další klíčová publikace, antologie *Světlohra* (1979), obsahující přesně osmdesát převodů Lud'ka Kubišty, jež dle jeho soudu znázorňují chronologický průřez téměř padesátiletou Pasterankovou tvorbou. Přestože byl výbor pojatý jako oslava básnířova dvojího výročí, sám Kubišta si v závěrečné poznámce přeje, aby poskytl i „novou příležitost k tomu, abychom si mohli ověřit životnost a inspirativnost Pasternakovy poezie“²⁰.

---

¹⁸ Viz *Světová literatura*, 1969, roč. 14, č. 1 a *My*, 1968, roč. 5, č. 7–12.

¹⁹ Výběr z těchto dopisů vyšel roku 1987 v převodu Vladimíra Mikeše, s verši přeloženými Vladimírem Holanem a Lud'kem Kubištou.

²⁰ KUBIŠTA, L. Poznámka překladatele, in: PASTERNAK, B. L. *Světlohra*. Praha: Lidové nakladatelství, 1979, s. 148.

2.6 Osmdesátá léta a výhled do budoucna

Na prahu nového desetiletí bychom mohli říci, že Kubištovo přání se naplnilo. Roku 1980 vychází *Básnická kronika roku 1945*, jejímž editorským záměrem bylo vytvořit lyrickou kroniku probírkou básní z poválečných novin a časopisů. Přestože základ této antologie tvoří strofy českých veršotepců, její sestavitelé nechtěli opomenout poezii jiných národů, a tudíž otiskli alespoň v náznaku některé z nich. Tak se do výboru dostala Pasternakova báseň *Noční stráž* přeložená J. Tauferem.

V roce 1980 se objevila rozsáhlá antologie *Verše proti smrti*, sestavená k výročí vítězství nad fašismem v sedmi jazykových mutacích. Zde se dočkala přetisku *Strašná báchorka* v podání J. Taufera, která již roku 1977 zaplnila stránky dvoudílné *Země sovětů v poezii a próze*.

Nedlouho poté sestavil Odeon výbor *Sovětská poezie 20. století* (1981), v níž se sešlo přes sto básníků zastupujících národy Sovětského svazu, jakožto i nejrůznější školy a směry. Pasternak je zde uveden pěti básněmi v překladu L. Kubišty, přičemž pouze dvě z nich (*Zimní noc* a *Plačící zahrada*) byly přeloženy pro potřebu této antologie, zatímco ostatní byly převzaty ze *Světlohry* (1979).

Roku 1984 se dostal na knižní pulty rozsáhlý výbor *Poezie přelomu století*, jenž si stanovil za cíl představit více než sto průkopnických básníků nejrůznějších světových literárních směrů. Pasternakovo jméno v oddílu obsahujícím poezii desátých a dvacátých let reprezentují tři básně v překladu L. Kubišty, opět převzaté z již důvěrně známé *Světlohry*.

S uvolňováním poměrů v Sovětském svazu a ospravedlněním Pasternakovy osoby vzrůstal rovněž i počet výborů, v nichž bylo jméno ruského literáta zastoupeno. Splátku pomyslného dluhu vůči autorově próze, která dosud v českém prostředí nebyla příliš reflektována (výjimku tvoří čtvrté číslo *Světové literatury* z roku 1980 s několika prozaickými texty přeloženými J. Zábranou), představoval soubor *Vzdušné tratě* (1986). Kromě již publikovaných Pasternakových próz, např. převod Tauferova *Glejt* a Haškové *Malé Luversové*, vyšly v rámci souboru dosud neotištěné překlady spisovatelovy prózy od Boženy Johnové, Jiřího Honzika, Josefa Sedláka (rozuměj Jaroslava Huláka) a v neposlední řadě Jana Zábrany.

Po tomto prozaickém intermezzu vydalo Lidové nakladatelství antologii *Na křídlech revoluce* (1987), reprezentativní vzorek sovětské poezie k sedmdesátému výročí Velké říjnové

socialistické revoluce. Doplňme, že součástí výboru je Pasternakova báseň *Kreml za sněhové bouře na sklonku roku 1918* v překladu L. Kubišty.

S oficiální rehabilitací Pasternakovy osoby se konaly dvě významné překladatelské události: roku 1988 představil Odeon svou antologii *Druhé zrození*, jejíž název odkazuje jednak na básníkovu sbírku z roku 1932 (obsahem si však nekorrespondují), jednak na Pasternakovu snahu projasnit svůj básnický jazyk, na což také upozorňuje v knižním doslovu J. Honzík.²¹ Sbírkou plní básně ve výběru a převodu L. Kubišty, upozorňující na důležité mezníky ve vývoji básníkovy lyriky a současně doplňující již načrtnutou vývojovou linku ve *Světlohře*, z níž jsou rovněž některé texty převzaty.

Druhý reprezentativní výbor básníkovy poezie zastupoval *Hvězdný déšť*, jenž vyšel roku 1989 na prahu stého výročí básníkovy narození, přičemž kromě básní jsou do antologie tematicky vřazeny i ukázky z jeho prozaických textů. Jako překladatelé se zde setkali Z. Bergrová, V. Daněk, L. Fikar, J. Hora, L. Kubišta, K. Šiktanc, J. Šotola a J. Zábrana. Milan Dvořák, Helena Franková a Jaroslav Kabíček přeložili Pasternaka výhradně pro tento svazek a svými překlady se tak představili vůbec poprvé. Tím však unikátnost této publikace nekončí; výbor umožňuje srovnat hned několik převodů stejných básní z dílny různých překladatelů, kupříkladu báseň *Vítr* nebo *V ranních vlacích*.

Po sametové revoluci se podmínky pro vydávání ruské literatury zásadně změnily. Padly nejrůznější (nejen politické) zábrany, což podle domněnky Milana Hraly umožnilo publikovat během velmi krátké doby překlady připravené a připravované už v šedesátých letech, ale dosud nerealizované.²² Jako důkaz nám poslouží Pasternakův *Doktor Živago* v podání Jana Zábrany, na jehož překladu intenzivně pracoval již v šedesátých letech, ale vývojem posrpnových událostí z publikace sešlo a vydání bylo odloženo o více než třicet let.

Pasternakovu „rehabilitaci“ v povědomí českých čtenářů dovršil zatím poslední výbor veršů pod názvem *Život, můj bratr* (1994) v překladu Zdeňky Bergrové a fragment z Pasternakovy nedokončené divadelní inscenace *Slepá kráska* (1995). Pomineme-li další přetisky *Doktora Živaga*, tak poslední knihu Pasternakových textů představuje výbor z korespondence *Papír odstínu slonové kosti* (2002), přinášející možnost nahlédnout do spisovatelových dopisů jeho gruzínským přátelům v překladu Jana Zábrany a Ladislava Zadražila.

²¹ HONZÍK, J. Básník údivu, in: PASTERNAK, B. L. *Druhé zrození*. Praha: Odeon, 1988, s. 186.

²² HRALA, M. *Kapitoly z dějin českého překladu*. Praha: Karolinum, 2002. ISBN 80-246-0386-1, s. 238.

Z výše uvedených odstavců je zřejmé, že česká recepce Borise Pasternaka nebyla žádnou chvilkovou záležitostí. V našem pokusu o komentovanou bibliografii českých knižních překladů ruského básníka je nanejvýš zajímavé sledovat, jak se v jednotlivých dekádách představa českého čtenáře o jeho osobě a díle proměňovala. Z dosavadního pátrání po autorových textech jasně vyplývá, že převažují jeho výběry a antologie nad ucelenými sbírkami. Mohlo by se tak zdát, že Pasternak stále čeká, až se objeví jeho souborné dílo v českém překladu, a je otázkou, zda k něčemu takovému skutečně dojde. Kde hledat příčinu toho, že nic takového doposud nenastalo? Tento problém zřejmě nespočívá v nedostupnosti jeho textů, jak tomu bývalo v průběhu 20. století, a tak možným překladatelským úskalím zůstává autorova výrazná poetika, směřující ze složitých a nasycených obrazů k „ohlušující prostotě“. Pravdou je, že básníkův styl spolu s komplikovanou syntaxí a spleťtými představami, podloženými hudební stránkou verše, je velmi obtížné zachytit výrazovými prostředky, kterými čeština disponuje.

Pasternakova poezie si žádá zkušeného překladatele, jenž by dokázal odhalit její podstatu, byl by stejně fascinován životem a snažil se jej co nejvěrněji zachytit, tak jak o to usiloval sám básník. Není vůbec náhodou, že za obsáhlé (ne však vyčerpávající) výběry jeho poezie, počínaje Horovou *Lyrikou* a konče sbírkou *Život, můj bratr* Zdeňky Bergrové, vdčíme zkušeným českým překladatelům a básníkům v jedné osobě, ať už myšlenkově, nebo osudově s Pasternakem spřízněným. Z uvedených výborů můžeme říci, že si každý z překladatelů vybíral zkrátka „to své“, co jej na Pasternakovi fascinovalo (v případě některých antologií také to, co společenská situace umožňovala). Jelikož se nám nabízí možnost číst vybrané básně v různých českých překladech, lze na tyto výběry nahlížet rovněž jako na výsledek překladatelské výzvy k vzájemnému poměření sil a snahy o zachycení intimního a křehkého svět jednoho z největších básníků 20. století a mistra ruského slova, jak bývá Boris Pasternak často označován.

3. Pasternakův Živago

Zodpovědět otázku, jaký žánr reprezentuje Pasternakův román, je pro řadu literárních vědců poměrně obtížné: jedná se o klasický či básnický román, rozsáhlou poemu, historický román, symbolickou autobiografii, románovou eposej či kroniku revolučních let? Názory se různí, a to jsme zdaleka nevyčerpali všechny charakteristiky.²³ Obdobně si lze pokládat otázky typu: Co tvoří hlavní ideu díla? Kdo je vlastně doktor Živago? Je to Pasternakovo alter ego, nebo osoba zcela jiná? Jaký je jeho vztah k bohu? Přiblížení knihy nějakým stručným převyprávěním lze považovat za předem ztracený pokus, a jelikož důkladný literární rozbor Pasternakova textu není předmětem našeho zájmu (na takto malém prostoru by naše snaha vyzněla přinejmenším rozpačitě), ponecháváme vznesené otázky potřebám samostatných závěrečných prací.

Rozsah Pasternakovy knihy je pochopitelný, zvážíme-li, že se její obsah v průběhu desetiletého psaní formoval postupně: z nejasných kontur k životnímu opusu, v němž chtěl autor podat historický obraz Ruska za posledních čtyřicet let, své představy o křesťanských ideálech, evangeliu, osudu člověka v dějinách a mnohem více.²⁴

Z těchto důvodů jsme se rozhodli přiblížit dobové pozadí vzniku *Doktora Živaga* a úskalí, která jej na cestě ze Sovětského svazu do Itálie provázela, neboť

3.1 Živagova cesta ze Sovětského svazu do Itálie

Počátky *Doktora Živaga* datuje prof. Vladimír Svatoň do roku 1936, kdy si Pasternak uvědomil následující: „Všechno se ve mně zlomilo a soulad s dobou přešel v odpor vůči ní, což jsem neskrýval“²⁵. Dle Svatoně zahájil Pasternak samotné psaní ihned po skončení druhé světové války a na románu pracoval v průběhu dalších deseti let, přičemž svou tvůrčí činnost opakovaně pozastavoval. Očekávání konce druhé světové války a návratu humanistických

---

²³ Miroslav Mikulášek ve studii „*Hermetický román“ a jeho mýtický genus v literaturách Východu a Západu* (Slavia 67, 1998, č. 1–2, s. 213) sledoval, jaká označení nabýval autorův text u zahraničních literárních vědců: o historickém románu a románové eposeji mluví B. Gasparov, V. Strada v něm spatřuje lyricko-historický román, pro I. Smirnova je to zase román filozofický a antiutopie a v neposlední řadě A. Siňavskij považuje Pasternakův text za traktát a kázání. V českém prostředí je poměrně hojně frekventovaný pojem „symbolická autobiografie“, se kterým operuje mj. J. Honzík (1969) a V. Novotný (1988). Dále budeme užívat „román“, neboť v souvislosti s autorovým dílem je tento termín tradičnější.

²⁴ PASTERNAK, J. B. *Boris Pasternak*. Moskva: Citadel', 1997, s. 615.

²⁵ Viz SVATOŇ, V. Cesta po zemi: Pasternakův Doktor Živago, in: *Epické zdroje románu*, Praha: Ústav pro českou a světovou literaturu AV ČR, 1993, s. 97.

ideálů plnilo atmosféru čtyřicátých let 20. století a představovalo tak podle svědectví Pasternakova syna jeden ze zdrojů otcovy inspirace k sepsání románu, opusu magnum.²⁶ V únoru 1946 spisovatel napsal své sestřenci Olze Freidenbergové, že začal intenzivně pracovat na velké próze, která bude představovat platformu pro jeho životní názory.²⁷ Ve stejném měsíci rovněž sepsal první variantu několika strof *Hamleta*, úvodní básně Jurije Živaga, což dokládá, že Pasternak psal verše a prózu současně.

V poválečném období Pasternak neměl se spisovatelskou obcí vřelé vztahy. Jeho tvůrčímu géniu nepomohl ani projev Alexandra Fadějeva na XI. sjezdu sovětských spisovatelů (1947), který ve svém příspěvku spílal ruskému spisovateli, že se „vzdálil životu“²⁸, tedy že se odklonil od současného směru v sovětské literatuře, což se jistě promítlo do Pasternakových možností publikovat svou tvorbu. Nesporným faktem zůstává, že jeho osobnost a činnost jak spisovatelská, tak překladatelská budila na Západě stále více pozornosti a v témže roce vyústila v první nominaci na Nobelovu cenu (podrobněji kap. 3.1.1 Udělení Nobelovy ceny).

Přesto se však na Pasternaka usmálo štěstí: z kraje roku 1947 Pasternak uzavřel s ústředním moskevským literárním měsíčníkem *Novyj mir* smlouvu na publikaci románu (v rozsahu deseti autorských archů), tehdy ještě s původně zamýšleným názvem *Chlapci a děvčata*. Termín odevzdání byl stanoven na srpen 1947,²⁹ z vydání nicméně sešlo. Jak se domnívá Pasternakův syn, pravděpodobně kvůli kritice vybraných básní ze strany šéfredaktora Konstantina Simonova a redaktora Alexandra Krivického, který se spisovatelem smlouvu uzavřel. Pasternaka v tomto období opustily tvůrčí síly, a tak se vrátil nadlouho k překladatelskému řemeslu, jež pro něj v té době představovalo formu obživy – převáděl do ruštiny *Fausta*, *Krále Leara* nebo Petöfiho *Bohatýra Jana. Doktoru Živagovi* se věnoval jen sporadicky.

Intenzivněji nad románem začal údajně Pasternak znovu pracovat teprve v roce 1953 a v létě téhož roku také dokončil Živagův básnický cyklus.³⁰ Po Stalinově smrti se situace v Sovětském svazu začala postupně uvolňovat, což mělo pozitivní vliv nejen na literární a kulturní život v zemi, ale rovněž to vzbudilo naději v samotném Pasternakovi – moskevský časopis *Znamja* mu otiskl vybrané verše z *Doktora Živaga*, přičemž se současně na stránkách dubnového čísla objevila informace, že se koncem léta na knižních pultech objeví autorův

---

²⁶ PASTERNAK, J. B. *Boris Pasternak*. Moskva: Citadel', 1997, s. 606.

²⁷ Srov. *Perepiska Borisa Pasternaka*. Moskva: Chudožestvennaja literatura, 1990, s. 224.

²⁸ PASTERNAK, J. B. *Boris Pasternak*. Moskva: Citadel', 1997, s. 626.

²⁹ *ibid.*, s. 617.

³⁰ BYKOV, D. L. *Boris Pasternak*. Moskva: Molodaja gvardija, 2006, s. 888.

román v kompletním znění.³¹ Přestože redakční rada od vydání kompletního románu nakonec upustila, Pasternak se rozhodl kontaktovat *Novyj mir*, jenž měl již v druhé polovině čtyřicátých let o román zájem a redakci předložil nabídku otisknout svůj text. Rukopisnou verzi jim odevzdal 2. dubna 1955, přičemž poslední korektury zanesl do textu v polovině prosince téhož roku.³²

Konec února 1956, po vystoupení Nikity Chruščova na XX. sjezdu sovětských spisovatelů s jeho projevem o kultu Stalinovy osobnosti, v němž odsoudil praktiky svého předchůdce, přinesl vysněné naděje na liberalizační změny. Jelikož však rukopis *Doktora Živaga* stále ležel na stole v nakladatelství *Novyj mir* a probíhající jednání o vydání nenasvědčovala kvůli pravidelným odkladům tomu, že by se situace měla v dohledné době změnit, Pasternak si usmyslil – na tamní poměry poněkud nezvykle – nabídnout svůj text do zahraničí.³³ O *Doktoru Živagovi* se dozvěděl milánský nakladatel a levicový intelektuál Giangiacomo Feltrinelli, jenž následně vyslal do SSSR svého kolegu Sergia d'Angela, pověřeného úkolem získat od spisovatele rukopis románu a souhlas na jeho otištění. Po úspěšném jednání v Peredělkinu Pasternak zahájil korespondenci s Feltrinellim, v níž se mu svěřuje,³⁴ že jej potěší, objeví-li se jeho román v Itálii. Přesto vyslovil obavy, že pokud se ruské vydání zdrží a román vyjde dříve v Itálii, celá situace se zkomplikuje a italské vydání způsobí velký rozruch. Pasternak byl totiž stále přesvědčen, že publikace *Doktora Živaga* bude v Sovětském svazu schválena.

Jak jsme nastínili výše, uvolněnou atmosféru tzv. období tání posléze vystřídala její přísnější podoba. V září 1956 *Novyj mir* odřekl publikaci románu a v obšírném dopise,³⁵ podepsaném mj. redaktory K. Simonovem, A. Krivickým, K. Fedinem, bylo jako důvod odmítnutí uvedeno kromě autorova přílišného individualismu také jeho nepochopení ruské společnosti hned na několika rovinách: jednak významu samotné Velké říjnové socialistické revoluce, jednak toho, jakou účast v ní sehrála ruská inteligence. Jevgenij Pasternak dokládá, že po této epizodě se objevily snahy ovlivnit Feltrinelliho skrze italskou komunistickou stranu, aby k vydání Pasternakova románu nedošlo a aby jeho rukopis vrátil. Zamítavý lektorský posudek z redakce *Novyj mir* nabyl charakteru politického zavržení románu

---

³¹ PASTERNAK, J. B. *Boris Pasternak*. Moskva: Citadel', 1997, s. 664.

³² *ibid.*, s. 668.

³³ BYKOV, D. L. *Boris Pasternak*. Moskva: Molodaja gvardija, 2006, s. 888.

³⁴ PASTERNAK, J. B. *Boris Pasternak*. Moskva: Citadel', 1997, s. 679.

³⁵ Český překlad tohoto zdůvodnění otiskla *Světová literatura* 4, 1959, č. 1.

a zákazu na jeho vydání, nicméně jak se domnívá Bykov,³⁶ Pasternaka nepřesvědčil o tom, že k vydání jeho Živaga v Sovětském svazu nedojde.

Jistým zábleskem naděje byla nabídka z moskevského nakladatelství *Goslitizdat*, jehož ředitel V. V. Kotov byl románem nadšen. Za podmínky, že svůj text autor podrobí radikální revizi, bylo možné uvažovat o tisku. Bohužel Kotov v listopadu 1956 zemřel a priority *Goslitizdatu* se tak změnily. Přesto nakladatelství s Pasternakem smlouvu 7. ledna 1957 podepsalo – jak se vyjádřil Bykov,³⁷ výhradně kvůli tomu, aby jej sám autor dále nikam nešířil. Smluvní podmínky autora svazovaly a současně umožňovaly nakladatelskému redaktorovi A. V. Starostinovi „redigovat“ původní text a zajistit tak jeho případnou ideologickou správnost. Smlouva tedy představovala určitou formu kontroly nad Pasternakem a snažila se jej přesvědčit, aby odvolal italské vydání.³⁸ Pasternak odmítl podepsat předem připravený telegram pro Feltrinelliho s žádostí o vrácení rukopisu a rozhodl se sepsat svůj vlastní, v němž druhé straně naznačil, ať román, nehledě na zavádějící a neoficiální zprávy, v zahraničí vydá. Pasternak totiž potřeboval takové vydání románu, v němž by byl zachycen jeho text stejně, jak on sám zamýšlel, neboť předvídal, jak „důsledná“ asi bude následná Starostinova redakce.³⁹

Feltrinelli pochopil Pasternakovy „šifry“ jako podnět k urychlenému vydání, a přestože mělo jeho nakladatelství dle původní smlouvy italské znění románu publikovat v horizontu dvou let, Feltrinelli se rozhodl práci uspíšit a vydat román na podzim roku 1957.⁴⁰ Na konci června italský nakladatel odpověděl stranickému vedení, kterému jednak potvrdil, že s vydáním počká do září, do plánovaného odloženého termínu, jednak se zaručil, že nechce žádným způsobem vyvolat mezinárodní skandál s otištěním románu. Současně vyzdvihoval umělecké kvality originálu, mluvil o něm nejen jako o uměleckém, ale také o politickém díle, které mu z jeho pohledu komunisty připadá sourodé.⁴¹ Patrně však ve své roli nepůsobil příliš přesvědčivě. Ústřední výbor KSSS na Feltrinelliho tlačil, aby rukopis románu vrátil kvůli nutnosti zanést nejrůznější stylistické úpravy.⁴² Ten však podobné „nabídky“ kategoricky odmítal a považoval vydání románu za hotovou věc. Jelikož však byla popularita SSSR po maďarských událostech roku 1956 značně otřesena, stranické vedení se obávalo, že

---

³⁶ BYKOV, D. L. *Boris Pasternak*. Moskva: Molodaja gvardija, 2006, s. 763.

³⁷ *ibid.*, s. 763.

³⁸ PASTERNAK, J. B. *Boris Pasternak*. Moskva: Citadel', 1997, s. 688.

³⁹ *ibid.*, s. 690.

⁴⁰ *ibid.*, s. 689.

⁴¹ *ibid.*, s. 690.

⁴² BYKOV, D. L. *Boris Pasternak*. Moskva: Molodaja gvardija, s. 764.

Pasternakova kniha nastíní Sovětský svaz ve špatném světle, a tak se snažilo publikaci románu zabránit nejrůznějšími prostředky.

3.1.1 Udělení Nobelovy ceny

Následující sled událostí, tedy časový úsek mezi publikací románu v listopadu 1957 a udělením Nobelovy ceny Borisu Pasternakovi v říjnu 1958, je poměrně složitý a nepřehledný, neboť je toto období úzce spjato s intrikami, tajnými plány a zastřenými informacemi. Jedno je však jisté: první exempláře *Doktora Živaga* byly vytištěny v Miláně 23. listopadu 1957 v italském překladu prof. Pietra Antonia Zveteremiche, a jak dokládá Bykov,⁴³ staly se rázem bestsellerem. Je logické, že otištění románu přineslo nejen příznivé reakce a spustilo vlnu kritiky, ale rovněž další nominace Pasternaka na Nobelovu cenu, které navázaly na předchozí nominační neúspěchy – dosud byl nominován na laureáta nejprestižnějšího literárního ocenění osmkrát: každoročně v letech 1946–1950, poté v roce 1953 a 1957 a chronologicky poslední, devátou v pořadí předložil spisovatel Albert Camus.⁴⁴

Pro pochopení historických souvislostí a politického aspektu, s nímž se udělení Nobelovy ceny pojilo, je důležité uvědomit si tři věci: zaprvé, v roce 1958 všechny nominace vzešly z italského vydání, neboť mezi říjnem 1957 a lednem následujícího roku (uzávěrka nominací bývá stanovena k 31. lednu daného roku) Feltrinelliho nakladatelství sice stihlo vydat několik výtisků v italštině, ale v žádném jiném evropském jazyce – tyto jazykové mutace se teprve chystaly, jak mj. dokládá ve svém dopise pro švédskou akademii prof. Obolenskij, jeden z Pasternakových navrhovatelů na Nobelovu cenu.⁴⁵ Je s podivem, kolik žádostí s autorovou kandidaturou bylo sepsáno, přičemž nikdo z jejich pisatelů si nemohl přečíst román v originále a je tedy otázkou, jak mohli posoudit všechny kvality originálu, které se během překladu v určité míře vytrácejí. Zadruhé, Pasternak sepsal obsáhlý román, a když tedy jeho verše před švédskou komisí neobstály (obsahem většiny dosavadních nominací byly právě autorovy verše), jeho „skandální“ román mohl by zapůsobit. A zatřetí, *Doktor Živago* vyšel za tzv. studené války,⁴⁶ tedy v době, kdy panovalo politické a vojenské napětí mezi

⁴³ BYKOV, D. L. *Boris Pasternak*. Moskva: Molodaja gvardija, s. 888.

⁴⁴ PASTERNAK, J. B. *Boris Pasternak*. Moskva: Citadel', 1997, s. 707.

⁴⁵ Obolenskij dokládá, že „Доктор Живаго был издан в ноябре 1957 в итальянском переводе у Фельтринелли в Милане. Появилось уже пять изданий итальянской версии, в этом году ожидаются английский, французский и немецкий переводы романа.“ Viz TOLSTOJ, I. N. *"Doktor Živago"*. Praha: Human Rights Publishers, 2010, s. 23.

⁴⁶ O protisovětské provokaci se dočítáme mj. na stránkách *Rudého práva* z 26. října 1958: „Udělení Nobelovy ceny za tento román je nepřátelským politickým protisovětským aktem, jehož cílem je přispět k tzv. „studené

komunistickými a západními státy a tato kniha mohla figurovat jako pomyslný lakmusový papírek. Tuto myšlenku umocňuje skutečnost, že se do celého případu zapojily síly ruského exilu, CIA a KBG, jejichž roli vyzdvihuje I. N. Tolstoj ve své publikaci *Otmytyj roman Pasternaka*.⁴⁷

Aby mohla být Pasternakova nominace přijata, musel být jeho text publikovaný v mateřském jazyce. Udělení Nobelovy ceny mohla ohrozit právě absence ruského vydání, které tou dobou stále neexistovalo, a proto dle názoru Tolstého⁴⁸ bylo pro ruskou emigraci a síly CIA nezbytně nutné obstarat ruské vydání a zafinancovat jej. Tuto službu poměrně nečekaně poskytlo ruskou verzi *Doktora Živaga* z haagského nakladatelství Mouton, které vyšlo v srpnu roku 1958. Feltrinelli po nakladateli požadoval, aby kvůli autorským právům na titulní stranu uvedl logo jeho nakladatelství, avšak kniha se do distribuce, kromě necelých padesáti exemplářů, nedostala. Vytisknuté ruské originály Feltrinelli, jakožto držitel celosvětového autorského práva, rozeslal do dalších zemí (Amerika, Francie, Velká Británie),⁴⁹ a tak v průběhu roku 1958 vyšel v londýnském nakladatelství Collins anglický překlad, v S. Fischer-Verlag německý a v pařížském Gallimardu francouzský, který následoval převod do švédštiny a dalších světových jazyků.⁵⁰ Feltrinelli vytiskl svého Živaga v ruském originálu v srpnu 1959.⁵¹

Jakmile existovalo ruské vydání románu, byly všechny podmínky pro úspěšnou nominaci splněny. Pasternakovi byla 23. října 1958 udělena Nobelova cena «за выдающиеся достижения в современной лирической поэзии и развитие традиций классической русской прозы»⁵², jako vůbec první sovětský spisovatel ji tedy obdržel za celoživotní dílo. Stranické vedení reagovalo podrážděně. Tíživou situaci dokresluje opakované zasedání předsednictva Sovětského svazu spisovatelů, na němž se skloňovalo Pasternakovo jméno v souvislosti s jeho vyhoštěním z SSSR a vyloučením ze Svazu spisovatelů, dále otištění Fedinova zamítavého posudku v ruském zpravodaji *Literaturnaja gazeta* a v neposlední řadě

---

válce“ [...] Pasternakův životopis záštiplného šosáka, nepřítele revoluce, převzal redakční tisk do své zbrojnice jako nástroj „studené války“. Cit. dle HIRŠAL, J. – GRÖGEROVÁ, B. *Let let*. Praha: Torst, 2007, s. 220.

⁴⁷ Zde je na místě připomenout dva významné badatele v živagovské oblasti, a sice již citovaného I. N. Tolstého, autora knihy *Otmytyj roman Pasternaka* (Moskva: Vremja, 2009), a L. Fleishmana a jeho publikaci *Vstreča ruskoy emigracii s "Doktorom Živago"* (Stanford: Berkeley Slavic Specialties, 2009). Zjednodušeně řečeno, oba autoři vedou polemiku o tom, která složka sehrála během publikace románu větší roli: Fleishman akcentuje nátlak ruské emigrace a upozaďuje vliv CIA, kdežto Tolstoj zastává opačný názor.

⁴⁸ TOLSTOJ, I. N. *"Doktor Živago"*. Praha: Human Rights Publishers, 2010, s. 56.

⁴⁹ PASTERNAK, J. B. *Boris Pasternak*. Moskva: Citadel', 1997, s. 701.

⁵⁰ Srov. článek R. Václavíka: Boris Pasternak, in: *Sklizeň*, 1959, říjen-listopad, s. 11.

⁵¹ PASTERNAK, J. B. *Boris Pasternak*. Moskva: Citadel', 1997, s. 723.

⁵² BYKOV, D. L. *Boris Pasternak*. Moskva: Molodaja gvardija, 2006, s. 765.

enormní nátlak z oficiálního, stranického i spisovatelského vedení, kvůli kterému byl Pasternak nucen se po telefonátu, uskutečněnému 29. října, této prestižní ceny vzdát. V noci na 31. října Pasternak píše Chruščovovi, že je s ruskou zemí bytostně spojen a že život za jejími hranicemi je pro něj nepřijatelný a rovnal by se duchovní smrti a že si přeje setrvat.⁵³ Druhého dne je přesto oficiálně vyloučen ze Svazu sovětských spisovatelů, který sepsal pro stranické vedení petici žádající, aby byl Pasternak vyhoštěn ze země. Na svou obhajobu otiskuje Pasternak další dopis, v němž oznamuje, že se zřekl Nobelovy ceny a že prosí o možnost zůstat na území SSSR.⁵⁴ Ať už to bylo vlivem autorova dopisu Chruščovovi, obrovské vlny podpory za hranicemi Sovětského svazu, nebo Pasternakova vyjádření k situaci na stránkách časopisu *Pravda*, směl Pasternak zůstat a následně se stáhl do ústraní, kde o dva roky později umírá. Jistou formu zpovědi můžeme vysledovat v jeho básni *Nobelova cena*:

„Я пропал, как зверь в загоне.

Где-то люди, воля, свет,

А за мною шум погони,

Мне наружу ходу нет...

Что же я сделал я за пакость,

Я убийца и злодей?

Я весь мир заставил плакать

над красой земли моей.

Но и так, почти у гроба,

Верю я, придет пора –

Силу подлости и злобы

Одолеет дух добра.“⁵⁵

Rok po spisovatelově smrti se ozývají první hlasy na společenskou revitalizaci Pasternakovy osoby, současně vychází výběr z autorova díla (1961), další následuje o čtyři roky později. Počátkem osmdesátých let se začal stranický názor na Pasternaka měnit. Podle

---

⁵³ PASTERNAK, J. B. *Boris Pasternak*. Moskva: Citadel', 1997, s. 707.

⁵⁴ Blíže viz BYKOV, D. L. *Boris Pasternak*. Moskva: Molodaja gvardija, 2006, s. 783–786.

⁵⁵ Cit. dle PASTERNAK, J. B. *Boris Pasternak*. Moskva: Citadel', 1997, s. 709.

Ivana Brože⁵⁶ k tomu přispěl zejména sovětský básník Andrej Vozněsenskiĭ, jež z kraje této dekády vysoce ocenil autorovo dílo v časopise *Novyj mir*, v téže platformě, která Pasternakův rukopis dříve odmítla. Možná díky tomu vyšel v nakladatelství *Sovetskij pisatel'* roku 1982 výbor ze spisovatelových próz *Vzdušné tratě* a posléze v nakladatelství *Chudožestvennaja literatura* dvousvazkový soubor Pasternakových veršů, próz, projevů a dopisů. Důležitý mezník v Pasternakově společenské a občanské rehabilitaci představuje 17. únor 1987, kdy sekretariát Svazu sovětských spisovatelů zrušil rozhodnutí o Pasternakově vyloučení.⁵⁷ O rok později konečně vyšel v prvních číslech měsíčníku *Novyj mir Doktor Živago*, o němž se zasadili především prozaik Sergej Zalygin a akademik Dmitrij Lichačov,⁵⁸ a téhož roku přebírá Pasternakův syn in memoriam otcovu Nobelovu cenu. Důležitým knižním počinem je rovněž vydání spisovatelových (zatím stále nekompletních) pětisvazkových sebraných spisů, jež vycházely v letech 1990–1991. Kompletního znění se historicky vůbec poprvé dočkaly Pasternakovy spisy roku 2005 v rozsahu jedenácti svazků z nakladatelství *Slovo*.

3.2 Živagova cesta z Itálie do Československa

Jak bylo řečeno v předchozí podkapitole, samotný fakt, že román vyšel nejprve za hranicemi SSSR a teprve později v ruském originále, vyvolal silnou odezvu.⁵⁹ Vydání románu doprovázel překotný sled událostí, ovlivněný Pasternakovým přijetím a následným odmítnutím Nobelovy ceny za literaturu a v neposlední řadě i vleklou kampaní vůči spisovatelově osobě v sovětském, ale i západním tisku.

3.2.1 První české překlady Doktora Živaga

Úkol zprostředkovat *Doktora Živaga* českému čtenáři přitahoval pozornost mnoha překladatelů, avšak úskalí spojená s vydáním ruského originálu za hranicemi Sovětského svazu v lecčem tuto překladatelskou ambici zkomplikovala a upozadila tak následnou tuzemskou recepci Pasternakova románu. Kromě několika oficiálně publikovaných veršů ze

---

⁵⁶ BROŽ, I. *20. století jaké bylo*. Praha: X-Egem, 1999, s. 197.

⁵⁷ MATĚJKA, I. Dílo a okolnosti, in PASTERNAK, B. *Hvězdný děšť*. Praha: Československý spisovatel, 1989, s. 252.

⁵⁸ NOVOTNÝ, V. Milostný traktát o dějinách, in: *Světová literatura* 33, 1988, č. 3, s. 7.

⁵⁹ Výběrový soupis dobových reakcí přináší zahraniční publikace *Delo Pasternaka*. Mnichov: Izdatel'stvo Central'nogo Ob"jedinenija Političeskich emigrantov iz SSSR, 1958, s. 37–77.

závěrečného básnického cyklu na stránkách moskevského časopisu *Znamja*, neexistovala žádná rozsáhlejší ukázka, která by předcházela oficiální verzi ruského originálu, jež vyšla v Itálii roku 1959. Ani po jeho publikaci se však situace v tuzemských podmínkách nezlepšila, neboť jak se domnívá Marie Zábranová,⁶⁰ dostupnost ruského originálu v bývalém Československu prakticky neexistovala.

Nelze se proto divit, že první ukázkou, se kterou se mohl tuzemský čtenář setkat, představovalo šest Živagových básní, konkrétně *Jarní marast*, *Rozloučení*, *Shledání*, *Březen*, *Babí léto* a *Vítr*, jejichž originály otiskl právě *Znamja* ve svém čtvrtém čísle z roku 1954, tedy v době, kdy Pasternakovo jméno ještě nebudilo „tolik“ pozornosti. Jejich český překlad češtiny publikoval o tři roky později ve *Světové literatuře*⁶¹ Ladislav Fikar, básník a toho času šéfredaktor Československého spisovatele. V roce 1957 se, pravděpodobně na základě již zmíněného ruského periodika, objevil další český překlad, otištěný v časopise *Kultura*,⁶² a sice Pasternakovo *Svítání* v podání Jana Zábrany, jehož originál získal pravděpodobně z již citovaného ruského periodika.

Situace v zahraničí byla o poznání příznivější. Kromě dalších dvou básní ze závěrečného cyklu, které otiskla hamburská *Sklizeň* v převodu jejich redaktorů: roku 1960 *Getsemanskou zahradu*⁶³ v překladu Jaroslava Petříčka a o rok později *Setkání*,⁶⁴ přetlumočené Anežkou Jukličkovou, vyšlo v českém knižním překladu všech pětadvacet závěrečných básní. Za jejich překlad, který byl vydán pod názvem *Básně doktora Živaga* (1959) v New Yorku jako sedmý svazek exilové edice *Svědectví*, vdčíme Jiřímu Kovtunovi, poúnorovému exulantovi, básníkovi, historikovi a vykladači Masarykova odkazu.

V témže roce zveřejnil časopis *Svědectví*⁶⁵ dvě z těchto Živagových básní, *Hamleta a Léto ve městě* v Kovtunově překladu, otištěném pod iniciály J. K. Dlužno podotknout, že jak Kovtunovy, tak i překlady Petříčka a Jukličkové byly pro československého čtenáře poměrně nepřístupné. Zvážíme-li distribuční možnosti obou exilových médií, lze říci, že se velké čtenářské recepce netěšily. Totožný osud zřejmě stihl prozaické úryvky z jedenácté kapitoly s názvem *Vojsko lesů* (Zábrana překládá jako *Lesní bratrstvo*), jejichž překlad do češtiny pod iniciály P. H.⁶⁶ zveřejnil jmenovaný časopis *Svědectví* (1958).⁶⁷

---

⁶⁰ Citujeme na základě osobního setkání s paní Zábranovou, uskutečněného 19. prosince 2014.

⁶¹ Srov. Z nového Pasternaka, in: *Světová literatura* 2, 1957, č. 1, s. 44–50.

⁶² PASTERNAK, B. L. Svítání, in: *Kultura* 1, 1957, č. 45, s. 4.

⁶³ PASTERNAK, B. L. Getsemanská zahrada, in: *Sklizeň*, 1960, č. 7–8, s. 17–18.

⁶⁴ PASTERNAK, B. L. Setkání, in: *Sklizeň*, 1961, č. 5–6, s. 16.

⁶⁵ PASTERNAK, B. L. Básně Jurije Živaga, in: *Svědectví* 3, 1959, č. 3, s. 43–44.

⁶⁶ Zodpovědět otázku, kdo se skrývá za těmito iniciály, se nám bohužel nepodařilo. Uspokojivou informaci nepřinesl ani *Slovník pseudonymů v české a slovenské literatuře* (1973), předkládající sice hned několik potenciálních jmen, nicméně podle našeho soudu ani jedno z nich nemá co dočinění s časopisem *Svědectví*.

3.2.2 Italská epizoda

Ponechme však stranou překlady básnické kapitoly a zaměříme se na Pasternakův román v převodu Jana Zábrany, jediného překladatele prozaické části *Doktora Živago*. Podle svědectví jeho manželky Marie Zábranové se Zábrana s kompletním zněním románu seznámil prostřednictvím celuloidové pásky, na níž byl *Živago* namluven. Pokud jde o samotnou pásku, nelze o jejím původu či stáří říci s jistotou cokoli konkrétního, vyjma skutečnosti, že ji Zábrana měl k dispozici ještě před svatbou (1963), jak upřesnila M. Zábranová.

K získání knižního vydání překladateli pomohla výprava do Itálie, kterou v první polovině šedesátých let minulého století uspořádalo Státní nakladatelství krásné literatury a umění, později přejmenované na Odeon, s jehož jménem je Zábrana neodmyslitelně spjat. Této poznávací exkurze za uměním a kulturou tehdejší Itálie se kromě desítky nakladatelských redaktorů, např. Jitky Křesálkové a Jana Řezáče, zúčastnila také Marie Zábranová, v té době zástupkyně italské sekce, na základě jejíhož vyprávění tuto cestu rekonstruujeme.

Vzhledem k faktu, že Feltrinelli se bránil distribuci *Doktora Živago* do socialistických zemí a satelitů Sovětského svazu, a vezmeme-li v potaz, jak ožehavé téma Pasternakův román ve své době představoval, nebylo vůbec snadné vyvézt ruský originál z Itálie do Československa. Aby paní Zábranová zakoupený román⁶⁸ úspěšně převezla přes hranice, musela na celnici, jak jí doporučil italianista Radovan Krátký, odlákat pozornost tamní kontroly. Tuto službu splnil velký červený kočárek⁶⁹ pro její dceru, který zaujal celníky natolik, že na kontrolu jejího kufru nedošlo. Touto svízelnou cestou se dostal *Živago* k Zábranovi. O náročnosti celé anabáze svědčí mj. překladatelův dopis z roku 1964, adresovaný manželce:

„[...] spadlo mi ze srdce několik kamenů naráz, když ses ozvala tím telefonem, poněvadž jsem měl starost o všechno, o Tebe, o holku, i o to, jak to bude na zpáteční cestě přes hranice [...] Tak jsem si konečně oddech a samozřejmě jsem Ti nesmírně vděčen, že jsi přivezla tu knihu, i když ještě nevím, jak ses nalítala, než jsi to sehnala, protože jsem si naprosto nedělal iluze,

---

⁶⁷ Doktor Živago: úryvky z románu, in: *Svědectví 2*, 1958, č. 1, s. 62–71.

⁶⁸ Jakou váhu měl *Doktor Živago* pro Jana Zábranu, lze vyčíst ze vzpomínky M. Zábranové: aby na výjezdní cestě mohla manželé obstarat výtisk ruského originálu Pasternakova románu, musela prodat svou svatební brož.

⁶⁹ Podle M. Zábranové se jedná o ten samý kočárek, o kterém píše Eva Zábranová ve své knize vzpomínek *Flashky* – zde se dočteme, že její kočárek měl modrou barvu. Je to zajímavý detail dokládající, jak se liší beletrie od reálné vzpomínky. Srov. ZÁBRANOVÁ, E. *Flashky*. Praha: Torst, 2014, s. 41.

že to bude snadné sehnat, mám-li se přiznat, spíš jsem věřil, že to neseženeš [...] Zamkni to do některého šuplíku u mě v pokoji, ať to tam na mě počká [...].“⁷⁰

3.2.3 Zábranova obhajoba Doktora Živaga

K publikaci *Doktora Živaga* v českém znění zbývalo vyjednat smlouvu s některým z československých nakladatelství a získat autorská práva, jež držel v rukou Feltrinelli. Zatímco Jan Zábrana pracoval na překladu, paní Zábranová zahájila obsáhlou, několikaletou korespondenci s milánským nakladatelstvím o možnosti publikovat českého *Doktora Živaga*. Podle tvrzení paní Zábranové sehrál v celém případě významnou roli Zdeněk Frýbort, emeritní překladatel z italštiny, a Fernanda Pivano, italská překladatelka beatníků, které se během série vyjednávání podařilo Feltrinelliho přesvědčit, aby poskytl kýžená práva. Vydání překladu zastřešil Československý spisovatel, jehož ředitel Jan Pilař uzavřel 1. dubna 1968 s Janem Zábranou smlouvu⁷¹ na vydání Pasternakova románu v ediční řadě Svět, na základě překladatelova edičního návrhu, který Pilařovi zprostředkoval.

Ze Zábranova – poněkud subjektivně laděného a osobitého – edičního návrhu⁷² vyčteme mnoho cenných informací: jednak je to překladatelovo dobové svědectví, jak společnost nepochopila Pasternakův záměr s *Doktorem Živagem*, svědectví o nedostatku informací o jeho textu a štvavých kampaních, když Zábrana píše, že z románu se stal „mýtus“, na který dolehlo „ódiium tak kuriózní, jak kuriózní byla míra informací, které jednotliví aktéři o knize měli“. Nelze než konstatovat, že obojí mělo na osud románu negativní vliv, a zřejmě proto také nebyl zařazen do sovětského literárního kánonu a, řečeno Zábranovými slovy, stal se z něj „příklad pro psychologický text“ – s *Doktorem Živagem* se pojily „automaticky asociace zcela jiné než literární“. V návrhu pak uvádí, že tento „posun ve vědomí všech, kdo o románu vůbec něco slyšeli, připadá na vrub zmíněných kampaní a je to pravděpodobně to nejhorší, co může literární dílo potkat“.

Zábrana o celém případě mluví jako o „nespravedlivé kampani“ a skutečnost, že dosud nebyl *Živago* oficiálně vydán, považuje za „křivdu“, neboť „aby se nemuselo přiznat, že na básníkovi a jeho knize byla kdysi spáchána křivda – křivdí se mu raději dál“. Podle Zábrany

---

⁷⁰ ZÁBRANA, Jan (1964). *Dopis Marii Zábranové, duben či květen*. Pozůstalost Jana Zábrany v soukromém archivu Marie Zábranové, Praha.

⁷¹ Informace citovány dle dopisu z 11. května 1971 od vedení Československého spisovatele pro Jana Zábranu. Pozůstalost Jana Zábrany v soukromém archivu Marie Zábranové, Praha.

⁷² Dále citujeme dle ZÁBRANA, Jan (1965). *Ediční návrh na vydání Pasternakova románu Doktor Živago v nakladatelství Čs. spisovatel*. Pozůstalost Jana Zábrany v soukromém archivu Marie Zábranové, Praha.

totiž nejde o knihu jako takovou, ale o to, „že se kolem ní kdysi udělala kampaň a že by se dnes pochybenost této kampaně musela uznat“. K argumentaci na podporu potenciálního českého vydání Zábřana dodává, že zmíněné křivdy nesou „aspekty výhradně sovětské, zcela mimoliterární, aspekty momentální kulturní situace a atmosféry, které jsou vnitřní sovětskou záležitostí“ a že je „mimo hranice Sovětského svazu není třeba brát v úvahu“. Svou myšlenku obhajuje poukázáním na případy českého vydání sovětských knih, které „sovětská ediční politika dodnes blokuje, jdou už u nás do desítek a nejedná se tedy o bezprecedenční případ“.

Svým posudkem chtěl překladatel rovněž upozornit, proč se dobová literární kritika při svých soudech tak rozcházela a proč jedni spatřovali v románu „nejzávažnější evropskou knihu posledního čtvrtstoletí“ a druzí čekali „od jednoho z největších básníků století“ mnohem víc. Na vině je podle Zábřany již zmíněná kampaň, která román olepila politickou nálepkou, aniž byl věnován čas věcnému literárnímu rozboru a poznání samotných kvalit Pasternakovy knihy. O té se Zábřana vyjadřuje jako o „značně překvapivé, nezvyklé“. Onou nezvyklostí rozumí fakt, že samotný románový obrys je sice zachován, nicméně jinak Pasternak klade vedle sebe určité postupy, které se příliš běžně v prozaickém díle souběžně nevyskytují – užívá „lyrických digresí“, „zveličování detailních scén“, „rozvíjení děje metodou dějových uzlů posunutých vždy o několik let“. Dalšími prvky jsou „osudové vztahy bez motivace“, popř. přítomnost „náhodných setkání hlavních hrdinů na nečekaném místě“.

V závěru se můžeme ptát, co pro Zábřanu *Doktor Živago* na základě jeho posudku znamenal? Překladatel nespatřuje závažnost knihy „v tom, jak je napsaná“, ale v tom, „že je to kniha osudu, která vypovídá sumu prožitků a empirie svého autora“. I když Pasternak před *Živagem* sepsal řadu menších i delších próz, velký román pro něj byla velká, dosud nepoznaná zkouška, jejímž výsledkem je „výpověď“ zcela originální, i když těžko měřitelná konvenčně atributivními požadavky [románového] žánru“. Zřejmě právě proto mohly Pasternakovy románové techniky šokovat – ať už z pohledu čtenáře, kterého mohlo zarazit, že se mimořádný básník uchýlil k běžným románovým technikám a „nezaváhal ani před tím, co v dnešní prozaické společnosti platí za klišé“, nebo z pohledu čtenáře, který podle Zábřany očekával, že se „básník svlékne z kůže a začne psát jako Tolstoj nebo Šolochov“. Ať už jsou příčiny nepochopení žánrové struktury jakékoliv, Zábřana je přesvědčen, že „každý z očekávajících musí být do jisté míry zklamán, neboť to, co očekává, nedostane zplna“. Svou myšlenku rozvíjí a dodává, že „nejspokojenější myslím bude čtenář, který o existenci nějakého básníka Pasternaka nikdy neslyšel a přečte knihu jako kterýkoli román jiný“.

3.2.4 Zábranův rukopis románu

Než mělo zamýšlené vydání románu přijít do tisku, mohl se československý čtenář seznámit s dalšími vybranými ukázkami z Pasternakova románu: v roce 1966 se dočkala přetisku Zábranova báseň *Svítání* v *Literárních novinách*⁷³ a o dva roky později politicko-kulturní časopis československé mládeže *My* otiskl několik ukázek z přeložených románových kapitol⁷⁴ od téhož překladatele. V pátém čísle tohoto měsíčníku se rovněž dočteme, že redakce *My* se rozhodla otisknout z chystaného překladu *Doktora Živaga* několik ukázek a že tento román zastřeší nakladatelství Československý spisovatel, jemuž redakce současně děkuje za svolení otisknout tyto úryvky. Informaci o připravovaném vydání zveřejnily také *Literární listy*, které 2. května 1968 napsaly,⁷⁵ že se v příštím roce v Československém spisovateli chystá k tisku Zábranův překlad Pasternakova románu v ediční řadě Svět. V souvislosti s ohlašováním publikace upřesněme, že předčasnou zmínku zveřejnila již roku 1957 také *Světová literatura*, jejíž redakce v předmluvě⁷⁶ k Fikarovým překladům Pasternaka otiskla sdělení, že se k vydání připravuje román *Doktor Živago*.

Vlivem posrpnového vývoje 1968 a následných kádrových změn ve vedení nakladatelství se české vydání *Doktora Živaga* výrazně zkomplikovalo. Nemělo-li být vydání Zábranova překladu ohroženo, musel dokončit svůj rukopis co nejdříve – bohužel však k publikaci nakonec nedošlo. Ještě roku 1969 zveřejnila *Světová literatura* další dvě prozaické kapitoly v Zábranově překladu⁷⁷ s obsáhlým komentářem literárního vědce a překladatele Jiřího Honzíka a s příslibem, že „celého *Doktora Živaga* dostane český čtenář do rukou konečně snad na sklonku tohoto roku“. V témže roce otiskla *Obroda* šest Živagových básní⁷⁸ v překladu Jiřího Kovtuna (publikované pod iniciálami J. K.), ty však uzavřely na dlouhou dobu vše, co v tuzemských podmínkách stihlo z Pasternakova románu vyjít. Tíživou situaci na počátku 70. let, spojenou s publikačními komplikacemi, zachytil Jan Zábrana ve svých *Denících*.⁷⁹

„Končí to tak, že ze zoufalství člověk bere potom daleko horší a hnusnější práci, než musí vzít jako profipřekladatel s legální existencí! Navíc to, co jsem v letech 69–74 musel odpřekládat,

⁷³ PASTERNAK, B. L. Svítání, in: *Literární noviny* 15, 1966, č. 47, s. 7.

⁷⁴ Konkrétně se jedná o úryvky následujících kapitol: *Loučení s minulostí*, *Znova ve Varykinu*, *Závěr* a *Epilog*, in: *My*, roč. 5, č. 7, s. 16–21, č. 8, s. 16–19, č. 9, s. 8–12, č. 10, s. 8–12, č. 11, s. 8–12, č. 12, s. 8–14.

⁷⁵ *Literární listy* 1, 1968, č. 10, s. 12.

⁷⁶ Z nového Pasternaka, in: *Světová literatura* 2, 1957, č. 1, s. 44.

⁷⁷ Světová literatura otiskla kompletní kapitoly *Na cestě* a *Varykino*, viz *Světová literatura* 1, 1969, s. 122–182.

⁷⁸ Jmenovitě: *Chmel*, *Vítr*, *Zimní noc*, *Hamlet*, *Pašijový týden*, *Marie Magdalena II*, srov. *Básně doktora Živaga*, in: *Obroda* 2, 1969, s. 6–8.

⁷⁹ Pod tímto označením rozumíme Zábranův *Celý život* (Praha: Torst, 2001).

*bylo na mně víceméně vynuceno, musel jsem odedřít práci za 2–3 roky, kterou mi nezaplatili nebo zaplatili jen zčásti, když se v roce 1969 a 1970 znovu utáhl šroub cenzury!*⁸⁰

Přestože chystaný plán vydat českého *Doktora Živaga* vlivem posrpnových událostí ztroskotal, zamýšlený redaktor Jaroslav Šanda s Janem Zábranou v práci nad románem pokračovali nadále – v jejich korespondenci se mj. dočteme, že Zábranův rukopis se měl dostat k rukám redaktora začátkem dubna 1969,⁸¹ neboť Zábrana překládat *Doktora Živaga* nepřestal. Důkaz o jeho intenzivně probíhající práci, jakou stále věnoval svému překladu, citujeme dle jeho dopisu z 22. března 1969, adresovaného manželce:

„Na románu pracuju dennodenně, úporně jako bejk, ale je to svízelné, kdybych měl psát o tom, jak složitý a komplikovaný je styl tohoto románu a jaké problémy staví před překladatele, napsal bych ještě jeden takhle dlouhý dopis. Anglický a německý překlad to většinou obchází, nebo to, jak jsem se dověděl ještě v Praze, dělaly celé štáby lidí, pro denní práce jezdila auta nakladatelství a písárky to rozmnožovaly v desítkách kopií, na nichž pracovali jazykoví úpravci, redaktori, kteří ověřovali cizí názvy apod. Já to holt musím všechno udělat sám. Je to těžké, ale já to udělám, to je můj úkol. Zakousl jsem se do toho, jen kdyby ode mne deset lidí nechtělo deset jiných věcí.“⁸²

Obdobné nasazení sledujeme také v Zábranově březnovém dopise, adresovaném Evě Kondryšové, překladatelce z angličtiny, redaktorce v nakladatelství Odeon a v revue *Světová literatura*:

„Ono to tady⁸³ vypadá (aspoň z dálky) velice idylicky, ale idylické to není, poněvadž ta denní dávka z románu, kterou si musím odpřekládat mi zabere aspoň osmihodinovou šichtu (je to kromě těch 600 stran ještě 1200 veršů, formálně velice složitých).“⁸⁴

---

⁸⁰ ZÁBRANA, J. *Celý život*. Praha: Torst, 2001, s. 294.

⁸¹ ŠANDA, Jaroslav (1969). *Dopis Janu Zábranovi z 21. března*. Pozůstalost Jana Zábrany v soukromém archivu Marie Zábranové, Praha.

⁸² ZÁBRANA, Jan (1969). *Dopis Marii Zábranové z 22. března*. Pozůstalost Jana Zábrany v soukromém archivu Marie Zábranové, Praha.

⁸³ V této době Zábrana pobýval ve spisovatelském domě v Horním Smokovci (Vysoké Tatry).

⁸⁴ ZÁBRANA, Jan (1969). *Dopis Evě Kondryšové z 10. března*. Pozůstalost Jana Zábrany v soukromém archivu Marie Zábranové, Praha.

Můžeme se pouze domnívat, zda Šanda skutečně k prvnímu dubnu dostal od Zábrany rukopis jeho převodu, neboť v archivu překladatele k tomuto případu nejsou k dohledání konkrétní materiály, a tak bohužel nelze s jistotou určit, jak se jejich vzájemná spolupráce nadále vyvíjela. Dalším vodítkem je až dopis z Československého spisovatele pro Jana Zábranu, s datem 11. května 1971, v němž nakladatelství zdůvodňuje změny v kulturně politickém zaměření své ediční činnosti. Pod cenzurní hledáček se rovněž dostaly všechny uzavřené nakladatelské smlouvy a v této souvislosti bylo rozhodnuto, že Zábranův převod nebude vydán. Nakladatelství bylo tedy nuceno rozvázat smluvní závazky, přičemž překladateli namísto autorského honoráře vyúčtovalo pouze kompenzační náhradu za dosavadní práci. Tím se vidina publikace již nadobro rozplynula a český *Doktor Živago*, jak dokládá Marie Zábranová, zůstal uložen v trezoru Československého spisovatele. To potvrzuje ve své vzpomínce také diplomant a překladatel Ivo Fleischmann:

„[...] zatímco italské vydání vyvolalo po světě pozdvižení, české vydání nevidělo světlo světa. V Praze oprátka rychle spadla na krk ubohé čerstvé svobodě, která se sotva objevila mezi dvěma těžkými bouřkami, stalinské a té druhé, té Chruščevovy(!). Překlad by měl stále existovat, přes ‚návštěvu‘ či spíše drancování, které se odehrálo v 68. roce v kanceláři Fikara, který byl až do příchodu Brežněvových oddílů ředitelem nakladatelství Čs. spisovatel.“⁸⁵

Nabízí se otázka, proč se Zábrana – když tak usilovně pracoval na svém románu – nechal odradit vynuceným odmítnutím tuzemského nakladatelství, a místo toho nevyužil nabídky Josefa Škvoreckého otisknout *Doktora Živaga* v nově vzniklém zahraničním nakladatelství Sixty-Eight Publishers. Podle Michala Přibáně, autora doslovu k dopisům Jana Zábrany a Jiřího Škvoreckého pod názvem *Jak je ve větě člověk*, je odpověď nasnadě: Zábrana v zahraniční publikaci spatřoval „definitivně sebezničující krok“ a příliš velké riziko.⁸⁶ Pokud navíc v tehdejších literárních a společenských kruzích kolovalo, kdo celá léta nad románem pracoval, nepřipadalo dle Zábrany v úvahu, aby jeho překlad v torontském nakladatelství vyšel, a to ani pod pseudonymem. Problematická by byla rovněž otázka autorských práv, vzpomeneme-li, jaké dlouholeté úsilí stálo M. Zábranovou přesvědčit italského nakladatele, aby práva poskytl.

⁸⁵ FLEISCHMANN, I. *Boris Pasternak: analýza jedné návštěvy*. Praha: Primus, 1997, s. 36.

⁸⁶ Srov. *Jak je ve větě člověk*. Praha: Books and Cards S. G. J. Š., 2010, s. 186.

3.2.5 Slovenský Doktor Živago

V tehdejší Československu nebylo pražské nakladatelství jediné, které usilovalo o publikaci Pasternakova románu. Významný a svým způsobem odvážný literární počín představovalo slovenské vydání, jež si vzalo pod svá křídla bratislavské nakladatelství Tatran. Třebaže nemůžeme doložit, jak se Tatranu podařilo získat autorizaci na vydání, jedno je jisté – téměř vzápětí poté, kdy se v roce 1969 na knižních pultech objevil *Živago* v podání Zory Jesenské s nekompletním cyklem básní přeložených Lacem Novomeským za jazykové spolupráce Jána Ferencíka, stranické vedení jej z politicko-ideologických důvodů stáhlo z oběhu a většina nákladu skončila ve stoupě.⁸⁷

Borisi Pasternakovi se slovenská překladatelka věnovala hned dvakrát: pro Tatran přeložila výbor autorových raných próz *Čas bez lásky* (1968) a samotný román *Doktor Živago* (1969), jenž současně opatřila doslovem. Jak píše Maliti-Fraňová, autorka dosud jediné ucelené monografie o překladatelčině životě, vydání románu představovalo kulturní událost, spojenou s odvahou mnoha nadšených lidí.⁸⁸

V Novomeského překladu vyšlo pouze jedenáct z celkových pětadvaceti básní,⁸⁹ což mohlo být zapříčiněno více faktory, nicméně je velmi pravděpodobné, že kvůli nastupující změně režimu chtělo nakladatelství vydat román co nejdříve, ještě za „starých“ podmínek. Jistou oporu pro naši domněnku vydat román co nejrychleji představuje poznámka u poslední básně, v níž stojí, že kompletní výběr básní *Doktora Živaga* vyjde v překladu Laca Novomeského jako samostatná publikace.⁹⁰

K ničemu takovému však nedošlo, na rozdíl od publikace románu ve slovenském překladu. Poté, co se Pasternakův román dostal z tiskárny, ukázalo se, že za normalizačních podmínek se titul mezitím ocitl na seznamu zakázané literatury, a proto byl celý jeho náklad stažen z knižních pultů a zničen. Perzekuována byla nejen překladatelka, ale všichni zúčastnění redakční pracovníci.⁹¹ Pomyslnou poslední kapkou v celém případě byl článek Zory Jesenské, v němž se kriticky vyslovila o násilnických praktikách státní bezpečnosti. Jesenská tak byla postupně vyloučena hned z několika sdružení, např. z komunistické strany a spisovatelské organizace a její veřejná činnost, stejně jako její dílo, byla zakázána.⁹² Jinými slovy, stranické

---

⁸⁷ MALITI-FRAŇOVÁ, E. *Tabuizovaná prekladateľka Zora Jesenská*. Bratislava: Veda, 2007, s. 108.

⁸⁸ *ibid.*, s. 108.

⁸⁹ Jmenovitě: *Hamlet, Marec, Vo veľkonočný týždeň, Biela noc, Leto v meste, Vietor, Chmel', Jeseň, Rozchod, Stretnutie a Getsemanská záhrada*.

⁹⁰ PASTERNAK, B. L. *Doktor Živago*. Bratislava: Tatran, 1969, s. 507.

⁹¹ MALITI-FRAŇOVÁ, E. *Tabuizovaná prekladateľka Zora Jesenská*. Bratislava: Veda, 2007, s. 37.

⁹² *ibid.*, s. 38.

vedení se postaralo, aby na přelomu šedesátých a sedmdesátých let pro ni publikační možnosti prakticky neexistovaly.

Vlivem těchto okolností byl Jesenské *Doktor Živago* ze slovenského literárního kontextu nadlouho vyloučen. S oficiální publikací Pasternakova románu na stránkách sovětského časopisu *Novyj mir* v roce 1988 šroub cenzury povolil a začalo se zvažovat vydání překladu, který do té doby ležel v trezoru. I když se v případě Zory Jesenské často poukazovalo na její názorovou nestálost, již podle Maliti-Fraňové mnozí mohli chápat jako schopnost přizpůsobit se měnícím podmínkám v průběhu její tvůrčí činnosti, byla roku 1991 uspořádána konference *Zora Jesenská v slovenskej kultúre* pro její občanskou rehabilitaci a obhajobu tvorby.⁹³

Po sametové revoluci *Doktor Živago* ve slovenštině nakonec přeci jen vyšel, avšak ne v překladu Zory Jesenské. Podle domněnky Maliti-Fraňové mělo kromě mimoliterárních důvodů určitou váhu i to, že překlad Jesenské byl staršího data a mohl se zdát zastaralým,⁹⁴ a zřejmě proto Pasternakův román vyšel roku 1991 v překladu Viery Hegerové, s převody Živagových básní z dílny Jána Štrassera. O zastaralosti překladu by se nicméně dalo polemizovat, zvážíme-li, že překlad Jana Zábrany potkal prakticky totožný osud. Jeho převod i přesto světlo světa nakonec spatřil. Analogicky můžeme diskutovat o kvalitě překladu: ač kolem překladatelského díla Zory Jesenské proběhla nejedna polemika (např. o jejím překladu *Hamleta* nebo *Tichého Donu*), v roce 1968 získala Cenu Jána Hollého za umělecký překlad výběru z Pasternakových próz *Čas bez lásky* a od roku 2000 Slovenská spoločnosť prekladateľov umeleckej literatúry uděluje překladatelům za celoživotní zásluhy Cenu Zory Jesenské.⁹⁵ Jakých kvalit dosahuje překlad slovenské překladatelky, to ukáže pouze důkladný rozbor.

3.2.6 První české vydání a otázka autorství

První český překlad kompletního Pasternakova románu otisklo Lidové nakladatelství roku 1990, v redakční péči Jaroslavy Dientsbierové a s doslovem Jaroslava Žáka, k příležitosti oslavy stoletého výročí spisovatelova narození a rovněž připomínce uplynutí třiceti let od jeho úmrtí. Českému vydání Pasternakova románu, který se k dnešnímu dni těší již třetí reedici (2003, 2005 a 2011), předcházelo několik dalších ukázek s živagovskou tematikou: výběrově

⁹³ Blíže viz MALITI-FRAŇOVÁ, E. *Zora Jesenská v spore o slovenského Shakespeara*. Dostupné z: <http://archiv.aspekt.sk/> [cit. 8. 7. 2016].

⁹⁴ Srov. MALITI-FRAŇOVÁ, E. *Tabuizovaná prekladateľka Zora Jesenská*. Bratislava: Veda, 2007, s. 108–126.

⁹⁵ Ve slovenštině *Cena Zory Jesenskej*.

Zábranovy úryvky z kapitol na stránkách časopisu *Světová literatura* a *Kmen* (oboje 1988),⁹⁶ téhož roku vychází v nakladatelství Odeon soubor Pasternakových básní pod názvem *Druhé zrození*, jehož součástí je šest Živagových básní v překladu Lud'ka Kubišty, a roku 1989 vychází v péči Československého spisovatele další výbor, *Hvězdný déšť* se šesti básněmi: *Hamlet, Březen, Vítr, Podzim, Svítání, Země*. U všech básní je uveden překladatel Jan Zábrana a u básně *Vítr*, jež je zastoupena v knižním výboru celkem třikrát a nabízí se tak srovnání jednotlivých verzí, jsou podepsáni kromě dvorního Pasternakova překladatele také Ladislav Fikar a Václav Daněk.

V souvislosti s prvním českým *Živagem* je třeba vyvrátit zmínku o existenci předrevolučního vydání, otištěnou v druhém čísle *Souvislostí* (1991), kde se píše, že „Zábranův překlad *Doktora Živaga* do češtiny vydalo Lidové nakladatelství v roce 1989“⁹⁷. K žádnému takovému vydání nedošlo a pravděpodobně se tato mystifikace dostala do tisku vinou pouhé (redakční?) nepozornosti.

Mnohem podstatnější je však informace o tom, kdo je představen v tiráži prvního českého vydání jako překladatel – u obou částí románu (prozaické a básnické) je ve vydání z roku 1990 uvedeno Zábranovo jméno, nicméně ve zbylých třech (2003, 2005, 2011) je jako překladatel prózy představen Jan Zábrana a jako překladatel poezie Jan Zábrana spolu s Jiřím Kovtunem. Po komparaci Kovtunových převodů se Zábranovými se ukázalo, že ze závěrečných pětadvaceti básní se dvacet shoduje s těmi, které Kovtun vydal již v roce 1959 jako *Básně doktora Živaga*. Ryze Zábranovy básně jsou *Hamlet, Vyznání, Svatba, Zimní noc* a *Svítání* (tu Kovtun překládá jako *Úsvit*). Zbylých dvacet básní se až na drobné redakční odchylky od sebe prakticky neliší.

Nabízí se otázka, proč Jan Zábrana sáhl po Kovtunových básních a nikomu ze svých blízkých, ani Jaroslavu Šandovi, tehdejšímu redaktorovi ruské sekce, nic neřekl? Tuto nesrovnalost reflektoval tisk ve dvou článcích,⁹⁸ jejichž autorem je brněnský bohemista a redaktor František Strmiska, jenž na celou záležitost upozornil. Ve svých textech předložil několik možných scénářů, z nichž vybral dva nejpravděpodobnější, s jejichž pomocí se snaží tuto situaci vysvětlit: jednak pokrytí Zábranova překladu v zahraničí Jiřím Kovtunem, jednak

---

⁹⁶ V příloze *Kmen* k časopisu *Tvorba* vyšly úryvky ze 4. kap. *Na prahu nedořečeného* a ve *Světové literatuře* kompletní 13. kap. *Naproti domu se sochami* a 17. kap. *Básně Jurije Živaga*. Viz *Tvorba*, 1988, č. 4, příl. *Kmen*, s. 8–9 a také *Světová literatura* 33, 1988, č. 3, s. 3–49.

⁹⁷ Doktor „živého“? Podepsáno -jč-, in: *Souvislosti* 2, 1991, č. 2, s. 182.

⁹⁸ Srov. dva články Františka Strmisky: K překladům básní z románu Borise Pasternaka *Doktor Živago*. Opět Jan Zábrana?, in: *Rovnost* 2, č. 236, s. 5 a také K překladům básní z románu Borise Pasternaka *Doktor Živago*, in: *Danny* 4, 1993, č. 1, s. 32–33.

že Zábrana použil již dříve vydaný převod exilového překladatele a chtěl jeho jméno uvést už v prvním vydání.

Co se týče Strmiskovy úvahy o pokrývačství, jedná se pravděpodobně o nereálný scénář. Koneckonců i sám Strmiska ve svém chronologicky druhém článku parafrázuje Kovtunovu zápornou odpověď, již mu zaslal dopisem na jeho dotaz, zda mezi oběma překladateli existovala „tajná“ dohoda. Připomeňme, že Kovtunovy verše vyšly roku 1959 v exilové edici *Svědectví*. Jiří Kovtun, v té době působící jako redaktor mnichovské Svobodné Evropy, na jejich převodech začal pracovat téměř okamžitě po otištění ruského vydání, jak potvrzuje soukromý archiv Jiřího Kovtuna ve správě jeho dcery Karolíny Kovtun, v němž je uložena korespondence se zakladatelem exilové knihovny Pavlem Tigridem.

Je velmi nepravděpodobné, že by Zábrana vyjednával s Kovtunem o pokrytí „svých“ překladů, když v tomto období neměl ani román fyzicky u sebe a vezmeme-li v potaz, že s kompletním vydáním *Doktora Živaga* se seznámil teprve v první polovině šedesátých let, jak sám uvádí v již citovaném edičním návrhu. V něm se také dočteme, že Zábrana k pořízení definitivní verze, včetně veršů, žádá o časový odklad v řádu několika měsíců. V neposlední řadě naši domněnku potvrzuje skutečnost, že jak v pozůstalosti Zábrany ani Kovtuna není uložena jejich vzájemná korespondence.

Po vzoru autora obou článků se na Jiřího Kovtuna obrátila s vysvětlením této rozporuplné situace také M. Zábranová. Ukázalo se, že exilový překladatel o publikaci svých veršů v prvním vydání opravdu nic nevěděl a zároveň dosvědčil, že mezi ním a Zábranou žádná tajná dohoda neexistovala, čímž tedy vyvrátil Strmiskovu úvahu o pokrytí Zábranových překladů. Nejpříjemnějším vysvětlením se Kovtunovi jeví vliv technických a historických okolností a zároveň si nepřipouští žádné pochybnosti o velikosti formátu Zábranovy osoby a jeho charakteru.⁹⁹

Domníváme se, že tímto „problémem“, o kterém píše Strmiska, nebylo samotné zjištění totožnosti vybraných básní, ale doba zveřejnění obou článků – tehdejší českou literární scénu polarizoval spor o autorství kolem překladu *Prezydenta Krokadýlů* amerického spisovatele Warrena Millera¹⁰⁰ a pochybnosti o Zábranově podílu na sérii detektivek s doktorem Pivoňkou, jež sepsal společně s Jiřím Škvoreckým. Uvedené skutečnosti jistě mohly vrhnout na Zábranu v očích veřejnosti nepříjemné světlo a pošpinit tak jeho překladatelský odkaz.

---

⁹⁹ KOVTUN, Jiří (1993). *Dopis Marii Zábranové z 21. ledna*. Pozůstalost Jana Zábrany v soukromém archivu Marie Zábranové, Praha.

¹⁰⁰ Spor vypukl po roce 1989, kdy se Josef Škvorecký (1924–2012) přihlásil o autorství tohoto románu, dosud publikovaného pod Zábranovým jménem. Přínosný komentář k celému případu viz PŘIBÁŇ, M. Doslov, in: *Jak je ve větě člověk*. Praha: Books and Cards S. G. J. Š., 2010, s. 184–185.

Oporu v dosavadní argumentaci nalezneme v Zábranově pozůstalosti, v níž jsou uloženy dvojce desky s básněmi *Doktora Živaga*: první složku tvoří strojopisný a čistý, tj. redakčními značkami neoznačený přepis všech dvaceti pěti závěrečných básní a ve druhé je uloženo hned několik Zábranových překladatelských pokusů o převod Živagova cyklu. Bez úmyslu snižovat kvalitu jeho překladů mluvíme o „pokusech“ záměrně, neboť ani jedna báseň není dotažena do finální podoby – běžně chybí celá čtyřverší a z některých slok je přeložen pouze incipit nebo několik veršů, jež překladatel navíc opatřil mnoha variantními řešeními. Z těchto archiválií je očividné, že Zábrana se k nim mnohokrát vracel, jak dokazují mj. nezredigované strojopisy, do nichž opětovně zanášel svá překladatelská řešení, a také rukopisy jednotlivých veršů, k nimž svá paralelní řešení připisoval obyčejnou tužkou a propiskou s modrou a zelenou náplní.

Vzhledem ke skutečnosti, že je kromě dvou strojopisů většina Zábranových převodů psána rukou, často na nečíslovaných a útržkovitých listech papírů a současně z několika básní, mnohdy bez názvu Zábrana přeložil pouze jednotlivé verše nebo čtyřverší, nebylo snadné rozšifrovat, jaké texty jsou vlastně v archivu uloženy. Po komparaci s prvním vydáním a strojopisným přepisem jsme dospěli k závěru, že kromě *Svatby* a *Vyznání* (původně pojmenované jako *Vysvětlení*), tedy dvou skladeb, jejichž převod v podání Jana Zábrany nalezneme rovněž v prvním českém *Doktoru Živagovi*, složka črtů obsahuje rozpracované básně *Léto ve městě*, *Zlé dny*, *Magdaléna II* (v prvním vydání jako *Marie Magdaléna II*), *Země*, *Getsemanská zahrada*, *Vítr*, *Srpen* a *Bílá noc*.

Ať už si absenci rukopisných črtů zbylých tří básní z prvního vydání, jež přeložil Zábrana, tedy *Hamleta*, *Zimní noci* a *Svítání*, vykládáme jakkoliv (pravděpodobně se nedochovaly?), jejich strojopisné přepisy jsou uloženy v první složce mezi texty nachystanými zřejmě pro případnou publikaci. Mnohem zásadnější je však skutečnost, že v archivu Jana Zábrany jsou uloženy tyto další, výše uvedené básně, na něž lze nazírat rovněž jako na doklad probíhající překladatelovy práce a na důvod, proč Zábrana sáhl po Kovtunových básních – své vlastní jednoduše neměl dokončené, a jelikož i po srpnových událostech stále žil v naději, že *Doktor Živago* vyjde, musel odevzdat kompletní překlad co možná nejdříve.

Co lze z výše uvedeného vyvodit? V souvislosti s ne/autorstvím je třeba zdůraznit dva nejvýznamnější faktory, úzce spolu související: Zábranův překladatelský maximalismus, důslednost a pečlivost, a také sled historických okolností. Zábrana měl s nakladatelstvím

uzavřenou smlouvu na překlad, jehož řádný termín odevzdání se značně zkomplikoval vývojem posrpnových událostí. Navíc dle slov M. Zábranové její muž o svých překladech pochyboval, a když v roce 1981 oslavil své padesáté narozeniny, jedním z jeho životních cílů bylo přání dodělat právě *Doktora Živaga*. Poněvadž se domníval, že jeho verše nebyly v definitivní podobě a na uspokojivé úrovni, rozhodl se svůj rukopis doplnit již vydanými Kovtunovými převody, patrně s vědomím, že až bude vydání básní aktuální, použije buď své překlady, nebo odhalí skutečného autora. K ničemu takovému však nedošlo, neboť v roce 1984 Zábrana umírá a s ním i naděje na vyjasnění jeho postupu.

Pozůstalost po Janu Zábranovi a Jiřím Kovtunovi přináší uspokojivý pohled na celou situaci: vyvrátila úvahy o pokrytí překladu, obhájila Zábranovy čisté úmysly a potvrdila myšlenku o nepříznivém sledu dějinných událostí. V druhém vydání *Doktora Živaga*, které připravil Jiří Barbaš, nalezneme v tiráži jména obou překladatelů. Již v roce 1993 v brněnské *Rovnosti* Strmiska nabádá, aby si čtenáři doplnili do prvního vydání Kovtunovo jméno, a nám nezbyvá než v jeho výzvě pokračovat: stejné úpravy si totiž žádá zmíněný výběr Pasternakových veršů *Hvězdný déšť* (1989), ve kterém čteme básně *Březen*, *Vítr*, *Podzim* a *Země* v Kovtunově překladu, stejně tak je tomu v porůznu otištěných časopiseckých básních: např. v *Getsemanské zahradě* a *Betlémské hvězdě* na stránkách *Hlasu pravoslaví*¹⁰¹ nebo ve *Světové literatuře*,¹⁰² v níž je otištěno kompletní znění Živagových básní s uvedením Zábranova jména, ačkoli jeho vlastních je pouze pět z nich.

K těmto pěti Zábranovým básním se váže ještě jeden zajímavý detail: oproti básním v prvním českém vydání jsou umístěny do Živagova cyklu na začátek, v pořadí *Hamlet*, *Svatba*, *Zimní noc*, *Svítání*, *Vyznání* a teprve po nich následují zbylé Kovtunovy převody, seřazeny dle ruského originálu. Vysvětlení je nasnadě: stejnou „vadu“ totiž nalezneme v již zmíněných strojopisech, očíslovaných Zábranou a uložených v jeho pozůstalosti. Jejich druhý exemplář odevzdal Československému spisovateli společně s prozaickou částí románu už na konci sedmdesátých let a odpovědný redaktor tohoto čísla zřejmě pořadí jednotlivých básní dále nekontroloval a důvěřoval Zábranově dokumentu.

---

¹⁰¹ *Hlas pravoslaví* 47, 1991, č. 4, s. 92; č. 10, s. 4. a *Hlas pravoslaví* 51, 1995, č. 4, s. 92.

¹⁰² *Světová literatura* 33, 1988, č. 3, s. 34–49.

4. Zábranův Pasternak

Postihnout Zábranův vztah k Pasternakovi si vyžaduje zohlednit několik aspektů, neboť už jen co se týče jeho trvání, nejednalo se o žádnou pomíjivou či chvilkovou záležitost, nýbrž o dlouholetou fascinaci. Ve svých Denících Zábrana skloňuje Pasternakovo jméno prakticky nepřetržitě, počínaje prvním zápisem z roku 1949, souvisejícím s nepřijetím Hrubínovy lyriky dobovou kritikou (výrokem „Pasternakovi ti samí taky nerozuměli, a poněvadž jinak psát neuměl, musel toho nechat“¹⁰³) a konče roku 1984, přáním dokončit po návratu z nemocnice Pasternakovu poezii – Živagův básnický cyklus, který představoval jedno ze Zábranových překladatelských přání, jež si chtěl po svých padesátých narozeninách splnit. Aby následující text nepůsobil dojmem bohapustého výčtu jednotlivých deníkových záznamů, zaměříme se pouze na vybrané mezníky Zábranova vztahu k ruskému autorovi, ve snaze připomenout a zdůraznit, v jakých situacích na básníka svého srdce, „výjimečně talentovaného a originálního“¹⁰⁴ vzpomíná a jaké Pasternakovy výroky prokládá jednotlivými výjevy ze svého života.

Pokud bychom roztřídili Zábranovy myšlenky o Pasternakovi na témata okrajová a hojně zastoupená, pak by do první skupiny spadala následující: kromě roztroušených čtenářských zážitků z díla ruského básníka si Zábrana do Deníků zapisoval myšlenky o převodech Pasternakových textů do češtiny z dílen svých kolegů, místy s despektem, jako např. u *Roku devatenáct set pět* v podání B. Mathesia a obou verzí *Glejtu* v překladu S. Pírkové-Jakobsonové (1935) a J. Taufera (1965), místy s obdivem – *Malá Luversová* T. Haškové (1969). Do Deníků si rovněž zaznamenával mnoho citátů z *Glejtu*, stejně tak z *Doktora Živaga*. Poměrně vypovídající jsou Živagovy věty, o nichž lze říci, že fungují v jistém smyslu jako Zábranova životní kréda: „Nemám rád lidi lhostejné k pravdě“¹⁰⁵, tedy věta, která v Zábranovi soudě podle jeho zápisků neustále rezonovala, a dnes již kanonický a mnohokrát citovaný výrok, že „Člověk se rodí, aby žil, ne aby se chystal na život“¹⁰⁶. Doplňme, že obdobné poselství zachytil ruský autor ve svém čtyřverší z Živagovy básně *Svatba*:

Жизнь ведь тоже только миг,

Только растворенье

---

¹⁰³ ZÁBRANA, J. *Celý život*. Praha: Torst, 2001, s. 99.

¹⁰⁴ *My* 5, 1968, č. 7, s. 17–20.

¹⁰⁵ ZÁBRANA, J. *Celý život*. Praha: Torst, 2001, s. 514.

¹⁰⁶ *ibid.*, s. 620.

Нас самих во всех других

Как бы им в даренье,

keré Zábřana přeložil a organicky zakomponoval do své básně *Holubi*, datované k 5. březnu 1978, v době, kdy se vyostřoval překladatelův pohled na svět, v době neustupující normalizace:

Nekonečnem po nebi,

vichrem šedých šiků

vracejí se holubi

do tmy holubníků.

Život je jen okamžik,

jenom rozplynutí

nás ve všech ostatních,

dar jim nabídnutý.

rychlý přelet křídel, jmen,

v ohni zlaté dříví,

slavnost jen, co do oken

zvenčí na nás civí,

zdálky píseň, zdálky sen,

v dálce holub sivý.¹⁰⁷

Pojítka mezi životními zkušenostmi autorů jsou však mnohem zásadnější. Ze Zábřanových deníkových zápisků je zřejmá jistá podobnost osudu, resp. osudová spřízněnost, o níž lze mluvit kupříkladu v souvislosti s větou z *Doktora Živaga*: „Dospělý muž má sdílet osud své vlasti“¹⁰⁸. Zábřana pravděpodobně zvažoval otázku emigrace, avšak stejně jako Pasternak svou rodnou zem nikdy neopustil. Dle jeho zápisků Pasternakovu myšlenku přijal za svou a přes vyslovené pochybnosti ve své vlasti zůstal a dále s ní sdílel její osud.

---

¹⁰⁷ ZÁBRANA, J. *Básně*. Praha: Mladá fronta, 1993, s. 187.

¹⁰⁸ ZÁBRANA, J. *Celý život*. Praha: Torst, 2001, s. 336.

Připomeňme, že Zábranův úhel pohledu na vývoj politicko-kulturní situace v bývalém Československu byl ve své podstatě pohledem člověka na společnost z tzv. „šedé zóny“, která představovala jednu z možností, jak si vytvořit svůj vlastní svobodný prostor a zároveň se zcela nevytrátit z kulturního dění. Možná právě tato Zábranova „vnitřní emigrace“ (Rosová, 2011),¹⁰⁹ tedy úděl člověka, který nesympatizuje s oficiálními režimními poměry, přesto v nich žije a z jakýchkoliv důvodů není schopen se od nich oprostit, je typická pro Zábranův pozdní vztah k Pasternakovi.

S myšlenkou setrvat ve vlasti a vnitřní formou emigrace také úzce souvisí další sdílený aspekt života obou autorů, a to obava ze socialistických poměrů, kterou Pasternak vyjádřil slovy: „básníka [si] po jeho smrti osvojí, adoptují... že se o to budou přinejmenším snažit“,¹¹⁰ stejnou obavou, ale jinými slovy, si poznamenal s ročním odstupem Zábrana: „že si ho po smrti adoptují... po svém... pro své účely... jak se jim zlíbí“¹¹¹. Formu obrany proti tomuto zneužití Zábrana spatřuje ve snaze všechno zaznamenat a vlastnoručně zapsat, neboť to „znamená *znemožnit* budoucí lži, podrazit jim nohy“.

Další zajímavá paralela souvisí s otázkou překladů, u nichž československá společnost považovala za samozřejmé, že autory typu E. Pounda, O. Mandelštama a B. Pasternaka, tedy jazykově náročné básníky, kteří se dostali do rozporu s oficiálním vedením, přeložil někdo, komu tehdejší režim neumožnil studium na filozofické fakultě ani na jeden semestr.¹¹² Po rozštěpení domácí literatury v roce 1948 do několika směrů se Zábranovo jméno ocitlo mezi neoficiálními autory, jejichž tvorba neodpovídala dobovým požadavkům socialistického realismu, což bezpochyby zkomplikovalo další Zábranův tvůrčí vývoj. Jako literát se stal pro režim nepohodlný. Uvědomíme-li si, že Zábrana (především ve svých počátcích) přistupoval k překládání jako k nucenému řemeslu a ke zdroji obživy, nemůžeme neopomenout, že podobný osud sdílel i Boris Pasternak, jehož po druhé světové válce prakticky až do konce života překlady „živil“. Další analogie je nasnadě: stejně jako Zábranovy, tak i Pasternakovy převody, kupříkladu *Hamlet* či *Faust*, nabyly téměř kanonického charakteru. Jinak řečeno, oba nahlíželi na překlady jako na jistou formu povinnosti, na jedinou cestu, jak lze publikovat v době, kdy jejich původní tvorba nebyla režimem vítaná.

---

¹⁰⁹ ROSOVÁ, A. *Vnitřní emigrace Jana Zábrany a Osipa Mandelštama*. Praha, 2011. Diplomová práce. Univerzita Karlova v Praze. Fakulta filozofická.

¹¹⁰ ZÁBRANA, J. *Celý život*. Praha: Torst, 2001, s. 744.

¹¹¹ ZÁBRANA, J. *Celý život*. Praha: Torst, 2001, s. 831.

¹¹² *ibid.*, s. 1024.

S rostoucím věkem a neutěšenými normalizačními podmínkami Zábřana čím dál častěji ve svých Denících uvádí Pasternakovo jméno v souvislosti s cenzurou a nemožností svobodně publikovat – podobně laděné výroky, v nichž vzpomíná na životní úděl ruského spisovatele, jsou v Zábřanových zápiscích nejzastoupenější. Zábřana hledá (a pochopitelně nachází) podobnosti mezi cenzurním dohledem v ČSSR a SSSR, hořekuje nad tím, co všechno sovětskou cenzurou neprošlo a také nad tím, že to, co cenzurou zasaženo nebylo, obvykle nedosahuje valné kvality. Stěžuje si, že kvůli dobovému přesvědčení o škodlivosti Pasternakova románu nedošlo v Sovětském svazu k publikaci jeho milovaného *Doktora Živaga*, nad jehož převodem strávil nezanedbatelné množství času. Beze snahy insultovat tehdejší režim se Pasternak dostal do křížku s oficiálním stranickým vedením a setkal se tak s dvojitým nepochopením: jazykovým i obsahovým. Právě kvůli těmto (úmyslným?) neporozuměním bylo autorovo jméno vyřazeno na dlouhou dobu z kánonu ruské, resp. sovětské literatury. V této souvislosti nechme promluvit Zábřanu:

„Pasternak, kterého štváli, podezřivali, usměrňovali, přehlíželi a bagatelizovali čtvrt století – ale který jim v románu řekl, co jsou zač, a řekl jim to do očí, že zničili generaci... [...] Ale kati a katovi pacholci mají i smysl pro humor: usoudili, že Pasternakův román ‚není dobře napsán...‘ Ti, kterým nikdy ani na vteřinu nevadilo, že kilometrové knihovny hoven, vydávaných za oficiální sovětskou literaturu, jsou vesměs napsány kopytem nebo ještě něčím horším než kopytem, se najednou ze všeho nejdřív starali o to, jak je Pasternakův román napsán...“¹¹³

Jednoznačně vyznívá i další překladatelův výrok, který si poznamenal do svého Deníku v roce 1975: „Všichni, které kdekoli na světě komunismus zničil, zmrzačil, zlikvidoval fyzicky nebo duševně, jsou moji bratři. [...] Mně blízcí, sympatičtí lidé, s nimiž já cítím účast. Tak se rodí spřízněnost, tak se rodí blízkost“¹¹⁴. Zřejmě ono přesvědčení o vzájemném bratrství (bez nežádoucích dobových konotací) stálo za Zábřanovým výběrem jemu myšlenkově spřízněných autorů. Zábřana prakticky po celý život pracoval pod cenzurním dohledem, což snahu zprostředkovat čtenářům jemu blízké spisovatele logicky značně komplikovalo. Jeho úsilí spočívalo především v tom, že se snažil nabourat zprostředkovávanou představu o ruské literatuře, preferované stranickým vedením:

---

¹¹³ ZÁBRANA, J. *Celý život*. Praha: Torst, 2001, s. 296.

¹¹⁴ *ibid.*, s. 379.

„[...] přeložit autory, jimž oni ve své zaslepenosti a oblíbenosti sovětskou oficiální propagandou upřeli svou pozornost a ‚vypudili je z obrazu‘, autory, které obešli a zatajili – Babela, Platonova, Cvětajevovou, Mandelštama, Bunina [...], ale i ukázat ve zcela jiném světle ty, které k nám uváděli ve zparchantělé podobě, ze ‚sovětského‘ zorného úhlu, jako třeba Jesenina a Pasternaka.“¹¹⁵

Dalším významným aspektem je Zábranova fascinace básnickovou ruštinou: „měl v ruce svou ruštinu stejně geniálně jako mladý Nezval svou češtinu“¹¹⁶. Třebaže Pasternakovy prózy vznikaly současně s jeho básnickými začátky (vůbec první novelu *Historie jedné kontraoktávy* dokončil již roku 1913), zůstávala autorova raná próza nezhodnocená a dlouho hledala své publikum, na rozdíl od jeho veršů, které – byť v limitovaném čtenářském okruhu – vzbudily pozornost téměř okamžitě. Důvodem je hlavně Pasternakův jazyk, jeho stylizace promluv a originalnost stylu, jímž psal. Zábranovi při četbě Pasternakových próz vyvstával „obraz horala, kráčejícího po rovině“, tedy obraz, který podle Zábrany použil „jeden z prvních interpretů prózy ruského spisovatele“. Na tuto představu Zábrana navazuje:

„[...] dělá neúměrně velké kroky, bez rytmu, nepřiměřeně energické, které se všem, kdo horala pozorují, zdají bizarní a groteskní – on, který je neustále zvyklý zdolávat překážky terénu, jako by najednou byl bezradný na rovině, kde tyto překážky chybí, jako by svou chůzi nedokázal přizpůsobit změněným podmínkám. Je to vůbec ještě chůze? Klopýtá? Či snad tančí? Ten, kdo ho pozoruje, není s to otázky zodpovědět, dokud nepochopí [...], že má před sebou horala bez hor, horala kráčejícího právě teď po rovině.“¹¹⁷

Proč Zábrana přirovnává Pasternaka k „horalovi, kráčejícímu po rovině“? Proč se uchyluje k tak výraznému kontrastu? Není to jediný obraz, jímž se snažil jeho prózy vykreslit; obdobnou metaforu nalezneme v Zábranově rukopisném zápisu o spisovatelově stylu, uloženém v překladatelově pozůstalosti:

„Je to situace chodce nebo běžce, který si na rovině před sebe nastavuje překážky, který si vymýšlí kopie, srázy, aby se nenudil, aby si nepřipadal fádne. Nebo ještě lépe: je to člověk, který jde po relativní rovině, relativně schůdným terénem, ale dělá při tom vše jako při

---

¹¹⁵ ZÁBRANA, J. *Celý život*. Praha: Torst, 2001, s. 874.

¹¹⁶ *ibid.*, s. 377.

¹¹⁷ ZÁBRANA, J. Apellova čára, in: *Světová literatura* 25, 1980, č. 4, s. 3.

alpinistickém výstupu: ohýbá se, naznačuje šplhání, vydává daleko víc energie, než je třeba, obchází a vyhýbá se, vyžívá na neviditelného protivníka... Budeme-li se ze strany dívat na jeho počínání, bude se nám zdát směšné...“¹¹⁸

Čím je to způsobeno? Pravděpodobně tím, že Zábrana na mnoha místech, ať už v publikovaných statích, nebo v rukopisných záznamech konstatuje, že Pasternak je především básník, a ne ryzí prozaik. A pokud si čtenář neuvědomí, že má před sebou text „básníka bez verše, básníka písničáka právě teď prózu“, nebude schopen rozluštit, porozumět právě této „podivnosti“ Pasternakových próz. Zábrana je zkrátka přesvědčen o tom, že kromě samotného faktu, že Pasternak své prózy uveřejňoval sporadicky, nespočívá nezvyklost jeho raných próz v originalitě a novosti, ale právě ve faktu, že jejich autorem je veršotepec. Podle Zábrany spisovatelovy texty nabývají dvojího extrému: na jedné straně je to „absolutní znalost frazeologie“, „jejíž neologičnost [...] domýšlí nebo interpretuje fantastickou logikou paradoxů“, na straně druhé „naprostá neschopnost zvládnout jazyk v jeho nejběžnějších polohách“.

Zábranův vztah k Pasternakovi formovala jeho „snaha ukázat výseč či aranžmá reality v pozmeněné perspektivě, z překvapivých zorných úhlů a neobvyklými výrazovými prostředky“, stejně tak úsilí vymanit se „z temnoty literárních konvencí“, jimiž se Pasternak za celý svůj život nenechal svázat, a v neposlední řadě vidění, resp. zachycení reality, již spisovatel „strhuje do živlu jazyka, který se jí zmocňuje zdánlivě chaoticky, ale právě se silou živlu“. Co se touto živelností jazyka rozumí? Zábrana totiž nebyl jediný, kdo se o ní zmínil – o živelné a také o „živoucí síle jazyka“ pojednává také Emanuel Frynta, mluvčí-li o dokonalosti Pasternakovy poezie(!):

„jak prostřednictvím formulovaných slovních setkání dokáže naslouchat jazyku, [...] jak dává slova ve slovech zdánlivě svých promlouvat těm významům řeči, jež byly do ní uloženy těmi druhými, těm skrytým a těžko zaslechnutelným významům, jež v sobě nese jazyk jako živoucí sílu, jako svého dobrého génia.“¹¹⁹

---

¹¹⁸ Citujeme z nedokončeného rukopisného zápisu o stylu Pasternakových próz z archivu Jana Zábrany ve správě Marie Zábranové.

¹¹⁹ FRYNTA, E. *Eseje*. Praha: Torst, 2013, s. 403.

Je to právě jazyk, s jehož pomocí se autor snaží zachytit proměnlivý svět kolem sebe. Pasternak zde vstupuje do role prostředníka, což dokládá i Frynta, dle jehož názoru spočívá „nejspodnější fundament Pasternakovy lyriky“ v touze proniknout k „životodárným významům v jazyce a propůjčit hlas jen jim, jejich hluboké nadosobní moudrosti a kráse“. Doplňme, že k obdobnému závěru dospívá také Roman Jakobson, autor průkopnické studie k prvnímu českému vydání Glejtu (1935); zde uvádí, že „za základ své poetiky bere Pasternak osobní, ba vlastnický, afektivní prožitek skutečnosti“¹²⁰. Je pravděpodobné, že tyto myšlenky stály na počátku Zábranova uvažování o jazyce Borise Pasternaka, neboť v jeho rukopisné poznámce k autorovu stylu čteme, že „v Pasternakově vědomí existuje jazyk jako svébytná skutečnost“, v níž „je“ a zároveň v ní „dochází k napětí“. Dle Zábrany Pasternak:

*„celý život psal (především) formálně vázanou poezii, tančil soutěžskými rytmicky organizovaných řad, od rýmu k rýmu, a vzhledem k složitosti jeho sdělení, jeho poezie, byl zvyklý využívat jazykových možností maximálně, obracet frazeologii, zkoumat a vydobývat z jazyka všechno, co jazyk může poskytnout.“*¹²¹

Zde je třeba uvést, že Zábrana později¹²² mluví o tom, že výše uvedená fantasticky komplikovaná stavba v Pasternakově próze je typická pro jeho rané povídky, jež jsou podle Zábranova soudu, zatížené „jazykově, psychologicky i fabulačně zcela novátorsky“. Ve struktuře *Doktora Živaga* však o adekvátnosti hovořit nelze, neboť „v *Živagovi* není nic k tomuto zvládnutí“, jelikož dle Zábrany je osnova románu tradiční a jazyk poněkud jednodušší než v raných textech. V závěru své charakteristiky Zábrana nicméně připouští, že ani v *Živagovi* to není tak jednoznačné, jak by se na první pohled mohlo zdát, protože:

„Pasternakův jazyk, mezivztahy a gramatické závislosti slov do jisté míry připomínají šachovou partii v okamžiku, kdy v ní začne probíhat kombinace, kdy vstupuje do stadia kombinace, protože také v ní přestávají platit konvenční relace figur a jejich hodnoty,

---

¹²⁰ Srov. studii Jiřího Honzíka *Hudba pod ledem*, in: HONZÍK, J. *Dvě století ruské literatury*. Praha: Torst, 2000, s. 346–358.

¹²¹ Citujeme z nedokončeného a nedatovaného rukopisného zápisu o stylu Pasternakových próz, uloženého ve složce „Boris Pasternak“ v archivu Jana Zábrany ve správě Marie Zábranové, Praha.

¹²² Viz předmluva V. Novotného ke dvěma kapitolám v Zábranově překladu, in: *Světová literatura* 33, 1988, č. 3, s. 3–9.

*například oběť kvality nastoluje pro určitou chvíli jiné vztahy, a ty končí a navrácí se ke konvenčním relacím teprve tehdy, kdy je u konce celá kombinace.*¹²³

Co z výše uvedených odstavců s parafrázemi Zábranových zápisků a z analýzy jeho rukopisných poznámek o Pasternakově stylu vlastně plyne? Zřetelná je proměnlivost, jaké nabýval Zábranův vztah k básníkovu osudu a životnímu údělu. Z původního nadšení Pasternakovými básněmi se Zábrana stále častěji – s přibývajícím věkem a sledem historických událostí – obrací na „svého autora“ jako na osobu perzekuovanou režimem, osobu, jež se stáhla do ústraní (resp. vnitřně emigrovala), přesto však neopustila svou rodnou zem a věnovala se překladům. Pomineme-li okouzlení Pasternakovým jazykem a jeho stylem, podobnost osudu Jana Zábrany a Borise Pasternaka nemůže být názornější.

Závěrem doplňme, že v archivu Jana Zábrany je uloženo hned několik jeho překladů Pasternakových básní. Za zmínku stojí první náčrtek převodu Pasternakovy *Červencové bouře*, s poznámkou, že Zábrana se k tomuto překladu, započatému v padesátých letech, vrátil teprve v roce 1972, což svědčí jak o významu této básně pro překladatele, tak o úzkostlivé snaze překlad dokončit. Dále je to báseň, která podle slov M. Zábranové byla životním krédem jejího manžela, a sice skladba *Být slavný? Ach ne, v tom to není*. Její překlad dokončil v době hluboké normalizace (1976). Báseň mj. vypovídá o jeho představě společenského statusu básníka a jeho poslání. V posledním čtyřverší pak čteme stejné myšlenky – úsilí žít v pravdě, a ne ve lži –, tedy myšlenky, k níž jsme se pravidelně vraceli v této kapitole. Je přinejmenším zajímavé, jak často Zábrana Pasternakovo jméno v těchto souvislostech zmiňoval.

Být slavný? Ach ne, v tom to není.

To nepřenáší přes propast.

Nač archívem obkládat stěny

a nad rukopisy se třást?

Cíl básníka je dát se druhým,

ne senzace, ne levný kus.

Neaspirovat na zásluhy

a nescházet svým bližním z úst.

---

¹²³ Citujeme z nedokončeného a nedatovaného rukopisného zápisu o stylu Pasternakových próz, uloženého ve složce „Boris Pasternak“ v archivu Jana Zábrany ve správě Marie Zábranové, Praha.

[...]

*Jedinou falší nesmíš zkřivit
svou vlastní tvář, svůj obličej.
Jenom buď živý, nic než živý,
do konce živ. Děj se co děj.¹²⁴*

---

¹²⁴ Přepsáno dle strojopisného překladu, uloženého v archivu Jana Zábrany ve správě Marie Zábranové. Kompletní znění básně, viz Příloha 2

5. Zábranova překladatelská metoda a analýza jeho vybraných řešení

„*Jakmile vidím, že něco přichází do módy,
naschvál se od toho odvrátím.*“

(Ivan Bunin – přel. Jan Zábrana)¹²⁵

Na základě Zábranovy strojopisné verze převodu námi zvoleného vybraného úryvku z osmé kapitoly *Doktora Živaga* se pokusíme vysledovat charakteristické rysy překladatelovy práce, čímž poskytneme čtenáři možnost zažít Jana Zábranu v překladatelském procesu.

5.1 Vysledované Zábranovy překladatelské postupy

Vezmeme-li v potaz velikost a význam překladatelského odkazu Jana Zábrany, pak nás nemůže překvapit, že jeho osobnost se stala předmětem zájmu odborných článků, studií a diplomových prací.¹²⁶ Stejně pozornosti se dočkala také jeho překladatelská metoda.

Mnoho cenných poznatků nejen o Zábranově překladatelském idiolektu, ale rovněž o všech stěžejních oblastech jeho tvorby, tedy původní poezie a prózy, literární publicistiky a překladů z různých jazyků, přinesla konference *Jan Zábrana – básník, překladatel a čtenář*, uskutečněná ve dnech 6. a 7. listopadu 2015 v prostorách Šporkova paláce, sídla Ústavu translatologie FF UK v Praze.

K otázkám, čím je Zábranova překladatelská metoda charakteristická a jakým překladatelským postupům a úpravám autor podrobuje své texty v různých fázích jejich geneze, se opakovaně vracelo hned několik řečníků. Na základě jejich příspěvků jsme sumarizovali následující Zábranovy překladatelské tendence, jež se nám zdají být nosné pro potřeby naší analýzy. Jejich výčet nelze považovat za konečný.¹²⁷

---

¹²⁵ Cit. dle *Sborníku Kruhu přátel českého jazyka*, 1987, s. 36.

¹²⁶ Závěry z konference jsme usouvztažnili s výsledky diplomových prací, v níž se povětšinou akcentuje Zábranova schopnost zdatně překládat mluvenou řeč a slang (Markvartová, 1967, Doleželová, 1979, Valentová, 1986) nebo upozorňuje na prolínání poetiky básníka-překladatele s překládaným autorem (Rosová, 2011, Eliáš, 2012).

¹²⁷ Soupis konferenčních příspěvků a jejich přiblížení reflektuje článek A. Rosové: *Zaknihovaný Zábrana: první konference na akademické půdě věnovaná Janu Zábranovi* (Česká literatura 5, 2015, s. 807–810).

- smysl pro idiomatičnost a mluvenou rovinu jazyka, akcentování hovorové stránky,
- transformace na úrovni syntaktické, lexikální, morfologické a fonetické,
- hravá práce s jazykem,
- volba expresivnějších a konkrétnějších způsobů vyjádření v porovnání s originálem,
- smysl pro téměř absolutní přesnost formy a věrnost obsahu,
- důraz na celek a celkové vyznění textu (i za cenu odchýlení se od originálu),
- snaha vyjít z povahy konkrétního díla a přizpůsobit mu tak překladatelskou metodu,
- schopnost odpoutat se od formy originálu a překládat tak význam za význam,
- tendence uchýlit se k doslovnému překladu, vyžaduje-li si to konkrétní situace,
- snaha o plynulost, čtivost výsledného textu,
- ohled na cílového čtenáře, na jeho čtenářskou zkušenost a kulturní přehled,
- zájem o čtenářskou srozumitelnost a přijatelnost,
- snaha vyvolat u čtenáře stejný zážitek jako při čtení originálu,
- osobitá spjatost mezi Zábranou a překládaným autorem.

Než přistoupíme k samotné analýze, zastavme se u dvou poznatků: Při pohledu na vysledované tendence se může zdát, že Zábranova doména spočívala v překladu živé mluvy a textů překypujících jazykovým experimentátorstvím, což je však zavádějící. Je třeba zdůraznit, že se stejným mistrovstvím převáděl i díla klasická, navazující na literární dědictví a reflektující jeho vývoj. Obdobně se o tom zmínil Jiří Honzík u Zábranových překladů Ivana Bunina: „[...] Zábrana si vskutku mistrně uměl počínat rovněž tváří v tvář tradiční literatuře, tam, kde měl před sebou lexikálně i syntakticky složitý, umně cizelovaný a kultivovaně intelektuální způsob vyjadřování“¹²⁸.

Za druhé, v souvislosti s osobou Jana Zábrany se běžně mluví o jeho schopnosti ztotožňovat se s překládaným autorem. Na mnoha místech se lze dočíst, jak Zábrana dokázal vystihnout myšlenky překládaného autora tím, že se s jeho osobou dokázal identifikovat. Sám Zábrana se však proti tomuto tvrzení ohrazuje. Jak se vyslovil v anketě, přetištěné do jeho výboru knižních doslovů *Potkat básníka*, s překládaným autorem se neztotožňoval nikdy: „On

---

¹²⁸ HONZÍK, J. Ivan Bunin v pojetí Jana Zábrany, in: *Sborník Kruhu přátel českého jazyka* (1987). Praha: Melantrich, 1987, s. 38.

a já jsme dva různí lidé se zcela rozdílnými úkoly,“ odpovídá tazateli a dodává: „On věc napsal, já ji mám přeložit. Právě jen přeložit, nikoli ji napsat za něho. Mohu překládaného autora obdivovat, mohu jím být uchvácen, mohu jej milovat, mohu se mu posmívat, ale neztotožňuji se s ním. Nevím, proč bych to dělal, nevím, jak by to mohlo prospět mé práci“¹²⁹.

5.2 Možný přístup k rukopisným črtům

Z celkových dvaceti tří nedatovaných strojopisných listů osmé kapitoly, opatřených Zábranovými redaktorskými zásahy (viz Příloha 1), jsme se zaměřili na její první podkapitulu. Důvody k tomuto kroku jsou nasnadě: přestože její rozsah tvoří několik odstavců, reflektuje dostatečný počet změn a posunů a její ohraničenost nám pomůže nahlížet na Zábranův postup práce jako na celek.

Pro potřeby komparativní analýzy jsme ji přepsali a zachovali všechny její rudimentární nedostatky: jak typografické, tak i jazykové. Je na místě zdůraznit, že naše práce má svá specifika: spíše než o „tradiční“ typologii úprav či klasifikaci překladatelských posunů budeme mluvit o vybraných aspektech Zábranovy práce, které vysledujeme porovnáním změn ve finální verzi z roku 1990 s její pracovní předlohou. Původním plánem bylo provést zevrubnou analýzu vybraných pasáží strojopisných archů, avšak kvůli specifičnosti zkoumaného materiálu – jak si následně ukážeme – a enormnímu množství úprav jsme byli nuceni od toho cíle upustit. Pokud však bude konkrétní jev dle našeho soudu vyžadovat hlubší komentář, ocitujeme Zábranova překladatelská řešení z jiných míst strojopisného textu.

Jaké aspekty jsou tedy typické pro Zábranovu práci? Co vše můžeme z jeho strojopisných verzí vyčíst? Lze na základě naší ukázky potvrdit tendence, které zazněly na listopadové konferenci? Na tyto otázky se nyní pokusíme nalézt odpověď.

---

¹²⁹ ZÁBRANA, J. *Potkat básníka*. Praha: Odeon, 1989, s. 372.

Поезд, доvezший семью Живаго до этого места, еще стоял на задних путях станции, заслоненный другими составами, но чувствовалось, что связь с Москвою, тянувшаяся всю дорогу, в это утро порвалась, кончилась.

Начиная отсюда открывался другой территориальный пояс, иной мир провинции, тяготевшей к другому, своему центру притяжения.

Здесьние люди знали друг друга ближе, чем столичные. Хотя железнодорожная зона Юртин – Развилье была очищена от посторонних и оцеплена красными войсками, местные пригородные пассажиры непонятным образом проникали на пути, «просачивались», как сейчас бы сказали. они уже набились в вагон, ими полны были древные пролеты теплушек, они ходили по путям вдоль поезда и стояли на насыпи у входов в свои вагоны.

Эти люди были поголовно между собою знакомы, переговаривались издали, здоровались, поравнявшись друг с другом. Они немного иначе одевались и разговаривали, чем в столицах, ели не одно и то же, имели другие привычки.

Занимательно было узнать, чем они жили, какими нравственными и материальными запасами питались, как боролись с трудностями, как обходили законы?

Ответ не замедлил явиться в самой живой форме.

---

¹³⁰ PASTERNAK, B. L. *Doktor Živago*. Sankt Peterburg: Azbuka-klassika, 2010, s. 251.

Přepis strojopisné verze:¹³¹

Vlak, který přivezl Živagových rodinu do těchto míst, stál ještě na vedlejších kolejích stanice, zastíněný ostatními soupravami, ale bylo cítit že spojení s Moskvou, která bylo pokračovalo trvalo celou dobu, se toho jitra přerušilo /přetrhlo/ a skončilo.

Počínaje odtud začínal druhý teritoriální pás, jiný svět, svět provinci, tíhnoucí k jinému, vlastnímu centru přitažlivosti.

Zdejší lidé znali jeden druhého blíže než lidé z hlavního města. Přestože železniční zóna Razvilje Jurjatin – Razvilje byla vyčištěna osvobozena uvolněna od nežádoucích a obklopena /?/ rudými vojsky vojsky rudých, místní při městští cestující nepochopitelným způsobem pronikali na koleje /trať/ „prosáklí“, jak by dnes řeklo. Už se nacpali do vagonu, už jich byla plná mezery dveřní v těpluškách, chodili po kolejích podél vlaku a stáli postávali na náspu u vchodů do svých vagonů.

Tito lidi se [...] znali mezi sebou znali, zdálky hovořili mezi sebou, zdravili se, když dostihli jden druhého. Trochu jinak se oblékali a hovořili /Hovořili a oblékali se trochu jinak než v lidé v Moskvě nebo v Petěrburgu, jedli ne jedno a totéž, měli jiné zvyky.

Bylo zajímavé dovědět se, čím žili, jakými mravními a materiálními zdroji /z jakých zdrojů/ se živili, jak zápasili s obtížemi, jak obcházeli zákony?

Odpověď na sebe nenechala čekat a projevila se v nejživější formě.

Přepis téže podkapitoly z prvního vydání:¹³²

Vlak, který přivezl rodinu Živagových do této končiny, stál ještě v nádraží na vedlejší koleji, zakryt jinými soupravami, ale už bylo patrné, že spojení s Moskvou, které trvalo po celou cestu, se toho jitra přetrhlo a skončilo.

Tady začínalo druhé teritoriální pásmo, jiný svět, svět provincie, tíhnoucí k jinému, vlastnímu gravitačnímu centru.

Zdejší lidé znali jeden druhého líp než lidé v hlavním městě. Ačkoli železniční zóna Jurjatin–Razvilje byla vyčištěna od nepovolaných osob a uzavřena kordonem rudých vojsk, místní cestující z blízkého okolí jakýmsi nepochopitelným způsobem pronikali na trať, „infiltrovali“ tam, jak by se dnes řeklo. Nacpali se už do vagonů, bylo jich plno ve dveřích těplušek, přecházeli po trati podél vlaku a postávali na náspu u vchodů do svých vagonů.

Tito lidé se mezi sebou vesměs znali, domlouvali se zdálky, zdravili se, když se potkali. Oblékali se a hovořili trochu jinak než v hlavních městech, něco jiného jedli a měli jiné zvyky.

Bylo zajímavé dovědět se, čím se živili, z jakých morálních a materiálních zdrojů žili, jak zápasili s těžkostmi, jak obcházeli zákony.

Odpověď na sebe nedala čekat, objevila se zanedlouho v nejživější podobě.

---

¹³¹ Přepis ukázky byl pořízen na základě nedatovaného strojopisu uloženého v pozůstalosti Jana Zábrany v soukromém archivu Marie Zábranové, Praha.

Pozn.: Během přepisu jsme neprovedli žádné redakční zásahy a text ponechaly v původním znění se všemi jeho nedostatky. Výpustkou [...] jsme nahradili slovo, které Zábrana v textu seškrstal tak důkladně, že jej nelze dešifrovat.

¹³² PASTERNAK, B. L. *Doktor Živago*. Praha: Lidové nakladatelství, 1990, s. 281.

Pokud bychom měli obecně charakterizovat Zábranovy strojopisné verze, zněly by následovně: pracovní verze slouží překladateli jako odrazový můstek pro další práci, v níž se ke svému textu opakovaně vrací, podrobuje jej důsledné redakci, mnohdy tak důsledné, až z první verze prakticky nezůstává kámen na kameni. Naopak zredigovaná verze nám dokazuje, jak překladatel bravurně zvládal své řemeslo – jeho výsledný produkt je jazykově vybroušený, čtenářsky vstřícný a svou podstatou obohacuje fond národní literatury. První verze (myšleno všech dvacet tři strojopisných stran) je ve srovnání s otištěnou kapitolou výrazně doslovnější, a to na všech jazykových rovinách – morfologické, fonologické, syntaktické a lexikální, což poněkud ztěžuje objektivnost a nezaújatost komparativní analýzy. Po srovnání několika odstavců vychází jasně najevo, že zanášeli Zábrana do svého strojopisu další redakční úpravu, činí tak téměř vždy ku prospěchu věci.

Z první verze je cítit Zábranův spěch, což se promítá do jeho poněkud lehkovážného přístupu k jazykovým a typografickým zásadám. V ukázce nalezneme chybnou rekcí, překlapy, chybějící čárky před podřadivými spojkami a na dalších místech opomenuté předložky, nesystematický zápis uvozovek, velkých a malých písmen (např. po tečce). Tímto výčtem však nechceme nijak srážet překladatelovy kvality. Jelikož Zábrana přistupoval ke strojopisu s vědomím, že se k němu s odstupem času vrátí, ponechával v něm řadu nedotažených a typograficky problematických míst. Nahlížejme tedy na jejich přítomnost jako na pouhý fakt a ukázkou toho, jakým způsobem Zábrana pracoval. Zdůrazněme, že na strojopisnou verzi je třeba už od začátku naší práce nahlížet jako na exemplární příklad toho, o čem Zábrana mluví ve výboru svých esejů a úvah, vydaných pod souborným názvem *Potkat básníka*:

„[...] znám kolegy, kteří pracují tak, že nejdou k další větě, dokud nemají předchozí v definitivní podobě. (Samozřejmě, vždycky ještě musíte ověřovat různé realie či odborné údaje, ale to už je jiná věc.) Jiní, patřím k nim i já, přeloží celou věc takzvaně ‚z první vody‘, a pak si vezmu tužku nebo pero, stáhnou si žárovku hodně nízko nad originál a ‚dělají‘ třeba jen čtyři nebo pět stránek denně – nakonec to dají přepsat.“¹³³

---

¹³³ ZÁBRANA, J. *Potkat básníka*. Praha: Odeon, 1989, s. 411.

Jak potvrzuje M. Zábrana,¹³⁴ tato strojopisná verze „z první vody“ sloužila také jako náčrt překladu, s nímž přicházel do nakladatelství, aby ověřil jeho technické parametry – rozsah a další (tiskařské) náležitosti.

Zábrana svou pracovní verzi sepisoval na stroji, používal dvojí řádkování a do vzniklých mezer zanašel variantní řešení a další redakční zásahy, které se následně – alespoň v rozsahu naší ukázky – promítly do vydání z roku 1990.

K ověření reálií nebo míst, kterým při prvním čtení neporozuměl či si jejich významem nebyl jistý, používal různé značky: povětšinou tato místa opatřoval buď jedním, nebo několika otazníky v závorkách, podtrhával si je nebo vytečkovával – ať už zažitým počtem tři, nebo jejich sérií, mnohdy reflektující délku vynechaného textového úseku.

Dosud jsme mluvili spíše o charakteristikách technického a obecného rázu, které vyvstávají už jen z letného pohledu na strojopis či z jeho srovnání s finální verzí. Pokud si vezmeme k ruce ruský originál, dospějeme k mnohem zásadnějšímu zjištění. Za dominantní tendenci, která prostupuje téměř každou strojopisnou větou, považujeme skutečnost, že Zábrana se drží ruské předlohy a pouze kopíruje stavbu původní věty, nejen z hlediska syntaktického, ale i lexikálního. V této souvislosti není vůbec od věci uvažovat o fonologickém a grafologickém překladu, jak o nich pojednává Newmark (1988) či Catford (1965).¹³⁵

Na začátku své práce Zábrana překládá konkrétní úseky, dokonce i jednotlivá slova velmi mechanicky a teprve poté klade důraz na celek a celkové vyznění textu – to platí jak pro ukázky popisné, tak i mluvené. Jelikož náš úryvek neobsahuje dialogové pasáže, nebudeme se charakteristice tohoto typu textů dále věnovat a ponecháme tak prostor pro další interpretační sondy.

Zábranova překladatelská metoda neoperuje na úrovni dílčích situací, ale na úrovni textu jako celku, na což mj. upozornila J. Valentová (1986) ve své diplomové práci. Naše podkapitola je toho důkazem – pro Zábranu je invariantem konkrétní situace, na niž často pohlíží z jiné perspektivy. Tímto modulováním dané situace se překladatel dopouští sémantických změn jako zesílení a oslabení konkrétního významu, což logicky vede buď

---

¹³⁴ citováno dle osobní návštěvy, uskutečněné 19. prosince 2014.

¹³⁵ Viz kap. The Other Translation Procedures, in: NEWMARK, P. *A Textbook of Translation*. Singapore: Prentice Hall, 1988, a také kap. Translation: Definition and General Types, in: CATFORD, J. C. *A Linguistic Theory of Translation*. London: Oxford University Press, 1965.

k větší konzistentnosti či lepší koherenci textu, nebo analogicky k jeho zkomplikování. Tento důraz na celkové vyznění textu vyvstane na následující ukázce: „*stál ještě na vedlejších kolejích stanice, zastíněný ostatními soupravami*“ vs. „*stál ještě v nádraží na vedlejší koleji, zakryt jinými soupravami*“.

Zábranovu počáteční doslovnost a jeho následnou snahu o lepší celkové vyznění lze doložit větným úsekem „*Počínaje odtud začínal druhý teritoriální pás, jiný svět*“, jenž v originále zní následovně: «*Начиная отсюда открывался другой территориальный пояс, иной мир*». Z ukázky je patrné, že český překlad nejenže identicky reflektuje pořadí slov v ruské předloze, ale také zachovává jednotlivá slova i s jejich slovnědruhovou příslušností, což vidíme kupříkladu na úvodní přechodníkové vazbě. V dalších redakcích od ní překladatel upouští a převádí jako „*Tady začínalo druhé teritoriální pásmo, jiný svět...*“ (s. 291)¹³⁶ a svou větu podrobuje morfologickým (začínal – začínalo), syntaktickým (zrušení přechodníkové vazby, záměna pořadí větných členů) a lexikálním (pás – pásmo) transformacím.

Stejnou doslovnost vykazuje také jeho strojopisný překlad „*Zdejší lidé znali jeden druhé blíž*“ ruské věty «*Здесьние люди знали друг друга ближе*». V této souvislosti lze mluvit o tendenci, která zazněla na zábranovské konferenci – o překladatelově schopnosti odpoutat se od formy originálu a překládat význam za význam, a ne slovo za slovo, čehož se Zábrana přidržuje pouze ve své pracovní verzi.

Za krajní případ tohoto doslovného, transliteračního postupu jsme zvolili druhou větu ze čtvrté podkapitoly: «*Перецепляя свои вагоны и добавляя новые, поезд без конца разъезжал взад и вперед по забитым путям*» (s. 253), kterou čteme v Zábranově strojopisu následovně (i s variantním řešením, k jehož komentáři se dostaneme posléze): „*Přepojujíte svoje vagóny a dodávajíte nové, vlak bez konce donekonečna popojížděl dopředu a dozadu po zapomenutých kolejích*“. Pro lepší názornost uvádíme konečnou úpravu tohoto větného segmentu, jenž zní následovně: „*Vlak přeřazoval vlastní vagóny, přibíral nové a donekonečna popojížděl dopředu i dozadu po vedlejších kolejích*“ (s. 284) Znovu tak máme před sebou českou větu, která je od ruské předlohy prakticky k nerozeznání. Výjimku představuje kolace slov „*popojíždět dopředu a dozadu*“, která je v originále přehozena a k jejíž záměně se

---

¹³⁶ Číslo v závorce u českého překladu odkazuje na stránku v prvním vydání *Doktora Živaga* (Praha: Lidové nakladatelství, 1990). Od citace upouštíme tehdy, pochází-li ukázka z první podkapitoly téhož překladu. To samé platí u ruské předlohy – odkazujeme na reprint Pasternakova románu z roku 2010 (Sankt Peterburg: Azbuka-klassika).

Zábrana uchýlil cíleně, pravděpodobně vzhledem k zažitosti tohoto spojení v českém prostředí.

Příklad se dvěma přechodníky nám současně poukazuje na další specifčnost Zábranových strojopisů, a sice překladatelovu tendenci vrstvit či hromadit synonyma a variantní překladová řešení přímo do textu už během psaní na stroji a vytvářet z nich tak synonymické řady.

V těchto řadách následně hledá nejvýstižnější ekvivalent, což se pokusíme doložit na větěném úseku „*vlak bez konce donekonečna popojížděl*“. Po nahlédnutí do ruského originálu je zřejmé, že Zábrana ruské «*без конца*» přeložil doslovně „*bez konce*“ a následně jej napadla další varianta „*donekonečna*“, dle našeho soudu vhodnější (tu navíc čteme i v prvním vydání). Zábrana si zřejmě uvědomil, že v ruském «*поезд без конца разъехал*» se výraz «*без конца*» nepojí se substantivem a neznamená tedy „*nekonečně dlouhý vlak*“. V našem případě se jedná o adverbiale v antepozici ke svému řídicímu slovesu. Z tohoto důvodu není první varianta vhodná, neboť by tak ve vědomí čtenáře mohlo docházet k nechtěnému sémantickému spojení adverbiale se substantivem.

Totožné případy, kdy se Zábrana snaží vyhnout této falešné sémantice, jsou ve strojopisných překladech zachyceny na mnoha místech. Tato skutečnost pramení ze Zábranovy myšlenky, již si zaznamenal do svého deníku a již se během své práce přidržel: „Překladatel musí dávat pozor – měl by dávat pozor, aby mu v textu nevznikaly kombinace slov, které třeba – také jen na zlomek okamžiku – ztěžují percepci čteného.“¹³⁷ Tendence zdůrazňující ohled na čtenáře je pro následné redakce textu klíčová. Aby se Zábrana vyhnul těmto „nežádoucím sémantickým pseudospojením“, jak se o nich nelibě vyjadřuje, doporučuje měnit postavení slova ve větě tak, aby vylučovalo možnost dvojího chápání, nebo – jak potvrdil náš příklad s vlakem – přeložit problematické místo jiným slovem.

Přestože si byl Zábrana vědomý této falešné sémantiky a měl na paměti, že „čtenář čte rychle, *rychleji*, než překladatel překládá“¹³⁸, nepodařilo se mu dle našeho soudu naplnit toto předsevzetí v následujícím spojení: pokud čteme „*místní cestující z blízkého okolí jakýmsi nepochopitelným způsobem pronikali na trať*“, může nám vyvstat otázka, kdo že to vlastně tímto způsobem koleje přechází. Jaký slovní druh slovo „*cestující*“ zastupuje? Jedná se o substantivum, nebo deverbativní adjektivum? Celé spojení vyznívá poněkud nepřehledně, čemuž nepomáhá ani následné doplnění „*z blízkého okolí*“. Zábrana se k tomu spojení uchýlil pravděpodobně kvůli rozdílnému vnímání vzdáleností v ruském a českém prostředí. Pokud

¹³⁷ ZÁBRANA, J. *Celý život*. Praha: Torst, 2001, s. 838.

¹³⁸ *ibid.*, s. 838.

chceme být důslední, není vhodné nepřekládat «местные пригородные пассажиры» generalizujícím „místní cestující z blízkého okolí“, ale raději se uchýlit ke konkretizaci, např. „cestující z příměstských vlaků“.

Zastavme se ještě u duplicitních (triplicitních) překladatelských řešení, jež si vyžadují hlubší komentář. V textech psaných na stroji jsou tato řešení zastoupena dvojitým typem: jednak taková, která si Zábrana zapisoval během první verze překladu, jednak varianty, jež v dalších redakcích připisoval rukou. Strojopisné varianty jsou poměrně v hojném množství zastoupené v první podkapitole: „ *která(!) bylo pokračovalo trvalo celou dobu, se toho jitra přerušilo /přetrhlo/ a skončilo*“, „*Přestože železniční zóna Razvilje Jurjatin – Razvilje byla vyčištěna osvobozena uvolněna*“, „*rudými vojsky vojsky rudých*“, „*stáli postávali na náspu*“ a „*Trochu jinak se oblékali a hovořili / Hovořili a oblékali se trochu jinak.*“ Po komparaci těchto slovních obměn s ruskou předlohou vidíme, že v převažujícím procentu případů vítězí Zábranova druhá verze. Ta je zkrátka určená k tomu, aby byla lepší její předloha.

Shodné tendence vykazují paralelní řešení připsaná Zábranovou rukou. Za podstatné považujeme, že během redigování svého strojopisu se Zábrana snažil vyhnout těm překladatelským invariantům, které člověka napadnou jako první.

Zábranovo uvažování nad překladatelskými řešeními, jimiž poukazuje na širokou škálu výrazových prostředků rodného jazyka, což bylo téma, k němuž se na zábranovské konferenci vracelo hned několik řečníků, si můžeme doložit větou «*Поезд, доvezший семью Живаго до этого места, еще стоял на задних путях станции*», kterou čteme v Zábranově pracovním překladu „*Vlak, který přivezl Živagových rodinu do těchto míst, stál ještě na vedlejších kolejích stanice*“. Doplňme, že v originále je „*místo*“ v singuláru, u Zábrany v plurálu a že jím Pasternak rozuměl cílovou destinaci Razvilje, o níž následně pojednává. V následné redakci se překladatel k tomuto úseku vrací a postupně jej modifikuje: „*přivezl až sem*“, „*do těchto končin*“ a „*do této končiny*“. Všimněme si, s jakým citlivým detailem Zábrana pracuje: nejdříve zvolil doslovné řešení „*do těchto míst*“, poté danou lokaci posunul do hovorové roviny a zobecnil výrazem „*až sem*“ a nakonec se uchýlil k expresivnějším „*končinám*“. Do svého řešení tak „ukrývá“ i charakteristiku této oblasti a ve snaze zachovat singulár v originále se pravděpodobně vyhnul množnému číslu, které ze své podstaty evokuje větší neurčitost daného území. Upřesněme, že tyto záměny singuláru a plurálu jsou u Zábrany poměrně časté, jak dokládají jednotlivá řešení z prvního vydání: „*pronikali na trať*“

(„проникали на пути“), „наспали се už do vagónů“ („они уже набились в вагон“) nebo „chodili po trati“ („они ходили по путям“).

Zábranovu práci s detailem potvrzují také drobná slůvka, jimiž zintenzivňuje jednotlivé výpovědi. Přestože v originále nejsou, v překladu (1990) mají své opodstatnění a jsou zcela funkční: „ale už bylo patrné“, „jakýmsi nepochopitelným způsobem pronikali na trať“, „objevila se zanedlouho v nejživější podobě“.

V úvodních překladatelských tendencích také nalezneme Zábranovu hravou práci s jazykem, což si mj. můžeme ukázat na jeho obměňování slovesných předpon a přípon: „stáli“ na rozdíl od „postávali“, nebo „chodili po kolejích“ oproti výslednému „přecházeli po trati“.

Vraťme se ještě k variantní synonymní řadě: na větě „Odpověď na sebe nenechala čekat a projevila se v nejživější podobě“ a jeho ruské předlohy «Ответ не замедлил явиться в самой живой форме» můžeme sledovat Zábranův myšlenkový pochod při výběru nejvhodnějšího řešení: „se odpověď zanedlouho objevila,“ „na sebe nedala dlouho čekat“, „nedala čekat“. I když tato slovní spojení můžeme označit za významově adekvátní, dokládají nám, že se Zábrana nespokojil s pracovní verzí a daný úsek opakovaně varíroval. Pro lepší názornost nechme promluvit jednotlivá dílčí řešení:

Ruský originál	Strojopisná verze	První vydání (1990)
еще стоял на задних путях станции, заслоненный другими составами	stál ještě na vedlejších kolejích stanice, zastíněný ostatními soupravami	stál ještě v nádraží na vedlejší koleji, zakryt jinými soupravami
тяготевшей к другому, своему центру притяжения	tíhnocímu k jinému, vlastnímu centru притяжительности	tíhnocímu k jinému, vlastnímu gravitačnímu centru
очищена от посторонних	uvolněna od nežádoucích	vyčištěna od nepovolaných osob
здесь люди знали друг друга ближе, чем в столицах	zdejší lidé znali jeden druhého blíže než lidé z hlavního města	zdejší lidé znali jeden druhého líp než lidé v hlavním městě
Эти люди были поголовно между собою знакомы	tito lidé se znali mezi sebou	se mezi sebou vesměs znali

ели не одно и то же	jedli ne jedno a totéž	něco jiného jedli
не замедлил явиться в самой живой форме	projevila se v nejživější formě	objevila se v nejživější podobě

Příklady z tabulky vykazují další překladatelské tendence, například volbu expresivnějších a konkrétnějších způsobů vyjádření oproti strojopisné verzi (s přihlédnutím k originálu): „*uvolněna od nežádoucích*“ oproti „*očistěna od nepovolaných osob*“, „*znát se blíž*“ v porovnání s řešením „*znát se líp*“. V této souvislosti se zmiňme ještě o dvou případech: překlad ruské slova «*утро*» jako „*jitro*“, které v češtině má knižnější charakter než ráno, a «*просачиваться*» v Zábranaově – poněkud odborně vyznívajícím – překladu jako „*infiltrovat*“. O vhodnosti obou slov lze diskutovat.

Přestože většinu svých prvních řešení Zábrana v další redakci předělá, s některými je spokojený již na začátku. Dlužno podotknout, že i když tato řešení formálně korespondují s předlohou, jejich invarianty nám nepřipadají zdařilé, neboť se s nimi v češtině pojí odlišné konotace: např. „*železniční zóna Jurjatin–Razvilje*“ («*железнодорожная зона Юрятин–Развилье*»). V české železniční dopravě se mnohem častěji pojednává buď o železniční síti, máme-li na mysli několik tratí na daném území, nebo o železničním úseku, popř. mezistaničním úseku, pokud bychom chtěli mluvit o kolejích mezi dvěma stanicemi. Pasternak měl pravděpodobně na mysli traťový úsek, i Zábrana na dalších místech ve svém překladu (např. s. 408) pojednává „*o trati mezi Jurjatin–Razvilje*“, a proto preferujeme železniční úsek než překladatelovu „*zónu*“. Další problematickou železniční realii nalezneme o několik řádků níže: „*postávali na náspu u vchodů do svých vagónů*“ («*стояли на насыпи у входов в свои вагоны*»). Cítíme, že představa „*vchodů do vagónů*“ není příliš nosná. Z logického hlediska bylo by záhodnější tento obraz dokreslit, např. pomocí nástupních schůdků nebo dveří od vagónů.

Závěrem se pokusíme o nástin ještě jednoho zajímavého aspektu překladatelovy práce, jenž je patrný z několika následujících příkladů: „*s Moskvou, která bylo pokračovalo celou dobu*“ («*с Московою, тянувшаяся всю дорогу*»), „*hovořili a oblékali se trochu jinak než*

v lidé v Moskvě nebo v Petěrburgu“ («немного иначе одевались и разговаривали, чем в столицах»). Dále např. ve třetí podkapitole: „Ostatně tenhle šťastný východisko pro nás není žádná novinka“ («Впрочем, этот счастливый исход для нас не новость», s. 252) a „nad shromážděním neznámých hlav se zvedla měkký klobouk“ («над склонением чужих голов поднялась мягкая шляпа», s. 252).

Na první pohled se může zdát, že podtržené ukázky vznikly ve spěchu a že je lze označit za překlery, resp. přehmaty na psacím stroji. Jejich velké procento zastoupení v pracovní verzi však může odkrýt ještě jednu rovinu této skutečnosti – dle našeho soudu lze na tato podtržená místa nahlížet jako na stopy, podle kterých můžeme sledovat Zábrany myšlenkové pochody. Během překládání slova za slovem autor nerefletoval syntaktické vazby mezi slovy a více si těchto vazeb a mluvnických kategorií všiml v ruské předloze, což je zcela logický i zodpovědný přístup. Rozdílná je však míra této mechaničnosti, s jakou Zábrana k ruské předloze přistupoval. To můžeme sledovat na ukázkách z třetí podkapitoly: spojení „zvedla se klobouk“ reflektuje skutečnost, že ruské slovo «шляпа» je ženského rodu, určující mluvnické kategorie u jeho skladebního slovesa. Stejně tak ruské maskulinum «исход» přiděluje mluvnické kategorie demonstrativu «этот» a adjektivu «счастливый». Mluvnická shoda vyplývá z postavení řídicího substantiva, a jelikož Zábrana překládá ruskou větu mechanicky od jejího začátku ke konci, často mu tato žádoucí shoda unikne a nechá se ovlivnit interferencí z ruštiny.

Z prvních ukázek je naopak čitelné, jak začal překladatel převádět větný segment určitým způsobem („Moskva, která...“), avšak následně se rozhodl vydat po jiné cestě („bylo pokračovalo“), odklonem od původní myšlenky, čímž vznikly rozpory v syntaktických principech mezi slovy a větami a také prohřešky vůči shodě přísudku s podmínkem. To samé vidíme na příkladu „než v lidé v Moskvě“ Zábrana se držel ruské předlohy („než v...“), načež se posunul k ruskému výrazu «столичные» (stoličnyje, obyvatelé hlavního místa), který se rozhodl konkretizovat českým spojením „lidé v Moskvě nebo v Petěrburgu“, s redundantní předložkou.

Na základě našeho srovnání se domníváme, že výše uvedené tendence lze aplikovat i na zbylé strojopisné archy, které stále čekají na své zhodnocení. Provedený interpretační pokus ukázal, že jakmile se přeneseme přes zřejmou doslovnost strojopisné verze, kterou není vůbec od věci nazývat podřádkovým překladem, otevře se před námi cesta k hlubším významovým souvislostem. Z tohoto důvodu není příliš vhodné zvažovat, jak moc se od sebe liší jednotlivá

řešení, ale spíš bychom se měli ptát, co vedlo Zábranu k prvotnímu řešení a proč tato řešení v důsledku musela být zaměněna za řešení adekvátnější.

Dále sledujeme, jak se Zábranovi daří či nedaří odpoutat se od formy výpovědi a jak úspěšně či neúspěšně překládá význam za význam, a ne mechanicky slovo za slovo, s ohledem na autentické vyznění textu z hlediska obsahu, s kterým nutně souvisí tendence rozšiřovat a rozměňovat výsledný invariant.

6. Závěr

V naší diplomové práci jsme si stanovili za cíl pojednat o genezi českého překladu Pasternakova románu *Doktor Živago*, přičemž touto genezí jsme rozuměli její dvojí význam: zaprvé samotnou cestu autorovy knihy k českému čtenáři a zadruhé vznik Zábranova překladu prozaické části, s ohledem na jeho překladatelskou poetiku a úpravy, kterým svůj text podrobil v různých fázích jeho vzniku.

V úvodní kapitole jsme sledovali, jakým způsobem byl Pasternak českými překladateli a čtenáři postupně objevován. Jako se v průběhu téměř padesátileté autorovy tvorby měnila jeho poetika, stejně tak se proměňoval jeho obraz v českém prostředí, vyvstávající primárně z výborů a tematicky nesourodých antologií. Bylo zajímavé sledovat, kdo všechno se pokusil s Pasternakovou osobitou poetikou vyrovnat a zachytit ji výrazovými prostředky češtiny.

Na pozadí dobového kontextu padesátých let v sovětském prostředí jsme doložili, jaké nepochopení provázelo v Sovětském svazu Pasternakův román a proč jeho autor využil nabídku italského nakladatele G. Feltrinelliho publikovat svoje stěžejní dílo v zahraničí. Snažili jsme se vyzdvihnout, dle našeho soudu, klíčové momenty v distribuci a recepci spisovatelova románu, jak v tuzemských podmínkách, tak i za hranicemi SSSR.

Primární zdroj pro náš výzkum představovala pozůstalost po Janu Zábranovi v soukromém archivu Marie Zábranové, čímž se nám naskytla možnost studia autentických pramenů. Na základě těchto reliktnů doby jsme se snažili zmapovat, jak Zábrana postupoval během práce na svém překladu a jaké okolnosti provázely vydání „jeho“ *Doktora Živaga*. Zábranův archiv nám pomohl osvětlit dosud nevyjasněnou otázku, proč není v prvním vydání uveden jako překladatel veršů spolu s Janem Zábranou také Jiří Kovtun. Třebaže se možných vysvětlení nabízelo několik, sledovali jsme, jak klíčovou roli v celém případě sehrál historický vývoj posrpnových událostí a také Zábranova důslednost a péče, kterou svým překladům věnoval.

Abychom zodpověděli otázku, jaký vztah choval Zábrana k Pasternakovi, v jakých souvislostech skloňoval jeho jméno a co jej na něm fascinovalo, zohlednili jsme nejen materiály z překladatelovy pozůstalosti, ale také vybrané sekundární texty otištěné knižně nebo časopisecky. S jejich pomocí se nám podařilo odhalit myšlenkovou provázanost a vysledovat podobnosti v životních údelech obou básníků-překladatelů. Doložili jsme, že Zábrana s přibývajícím věkem a za neuspokojivých normalizačních podmínek čím dál častěji mluvil o Pasternakovi v souvislosti s cenzurními zásahy.

Na základě strojopisných verzí osmé kapitoly *Doktora Živaga* jsme zamýšleli sestavit typologii úprav, které Zábrana do svého textu během překladatelského procesu zanesl. Ukázalo se však, že stanovený cíl byl příliš maximalistický, neboť jsme kvůli povaze a rozsahu archiválií a penzu změn, které nabízejí dostatek interpretačního prostoru, byli nuceni od původního plánu upustit. Z tohoto důvodu jsme se zaměřili na vybrané aspekty Zábranovy překladatelské práce, bez ctižádosti na obsáhlý soupis typologie překladatelských posunů, a výrazně jsme omezili rozsah studijního materiálu k analýze. Komparací „podstročnicku“, tedy strojopisného překladu s jeho finální verzí z roku 1990 se nám podařilo uvést jistá specifika Zábranova překladatelského procesu. Za nečekané zjištění považujeme to, s jakou formální přesností a mechanickou doslovností Zábrana svůj strojopisný překlad sepsal. V tomto ohledu jsme dospěli k závěru, že Zábranovu původní verzi lze považovat za podřádkový překlad, neboť po finální redakci nezůstává zachováno z této verze téměř nic. Strojopisný text pro Zábranu představoval pouze východisko k následným a opakovaným redakcím, po jejichž zanesení se čtenáři dostával do rukou překlad, který reprezentoval překládaného autora, byl stylisticky vybroušený a čtenářsky vstřícný. K zasazení poznatků o překladatelské metodě Jana Zábrany do obecné roviny jsme naše závěry usouvztažnili s poměrně stabilními tendencemi, které byly vysloveny řečníky na loňské zábranovské konferenci.

Je třeba zdůraznit, že strojopisné verze osmé kapitoly svou podstatou a rozsahem předkládají dostatečný prostor pro další práci, v níž hodláme pokračovat a ve snaze zaměřit se na další aspekty Zábranovy překladatelské práce, které naše úzce profilovaná sonda dosud neodhalila.

7. Seznam bibliografie

7.1 Archivy

Pozůstalost Jana Zábrany v soukromém archivu Marie Zábranové, Praha.

Pozůstalost Jiřího Kovtuna v soukromém archivu Karolíny Kovtun, Praha.

7.2 Primární

FLEISCHMANN, I. *Boris Pasternak: Analýza jedné návštěvy*. Primus: 1997. ISBN 80-85625-83-0.

FRYNTA, E. *Eseje*. Praha: Torst, 2013.

HIRŠAL, J. – GRÖGEROVÁ, B.. *Let let*. Praha: Torst, 2007. ISBN 978-80-7215-311-4.

PASTERNAK, B. L. *Doktor Živago: roman*. Sankt Peterburg: Azbuka-klassika, 2010. ISBN 978-5-9985-0700-7.

PASTERNAK, B. L. *Světlohra*. Praha: Lidové nakladatelství, 1979.

PASTERNAK, B. L. *Vzdušné tratě*. Praha: Odeon, 1986.

PASTERNAK, B. L. *Básně doktora Živaga*. New York: Svědectví, 1959.

PASTERNAK, B. L. *Doktor Živago*. 1. vyd. Přel. J. Zábrana. Praha: Lidové nakladatelství, 1990. ISBN 80-7022-074-0.

PASTERNAK, B. L. *Doktor Živago*. 2. vyd. Přel. J. Zábrana a J. Kovtun. Praha: Euromedia Group, 2003. ISBN 80-207-1146-5.

PASTERNAK, B. L. *Doktor Živago*. 3. vyd., 2. v EMG. Přel. J. Zábrana a J. Kovtun. Praha: Euromedia Group, 2005. ISBN 80-86938-13-1.

PASTERNAK, B. L. *Doktor Živago*. 4. vyd., 3. v EMG. Přel. J. Zábrana a J. Kovtun. Praha: Euromedia Group, 2011. ISBN 978-80-207-1403-9.

PASTERNAK, B. L. *Doktor Živago*. Bratislava: Tatran, 1969.

PASTERNAK, B. L. *Druhé zrození*. Praha: Odeon, 1988.

PASTERNAK, B. L. *Glejt*. Praha: SNKLU, 1965.

PASTERNAK, B. L. *Hvězdný déšť*. Praha: Československý spisovatel, 1989. ISBN 80-202-0053-3.

PASTERNAK, B. L. *Malá Luversová*. Praha: Československý spisovatel, 1969.

PASTERNAK, B. L. *Modrý host*. Praha: Odeon 1966.

- PASTERNAK, B. L. *Slepá kráska* [fragment]. Praha: Dilia, 1995.
- PASTERNAK, B. L. *Život můj bratr*. Praha: Melantrich 1994.
- PASTERNAK, J. B. *Boris Pasternak: biografija*. Moskva: Citadel', 1997. ISBN 5-7657-0031-4.
- ŠKVORECKÝ, J. *Jak je ve větě člověk: dopisy Josefa Škvoreckého a Jana Zábrany*. Praha: Books and Cards S. G. J. Š., 2010. ISBN 978-80-904186-8-4.
- ZÁBRANA, J. *Básně*. Praha: Mladá fronta, 1993. ISBN 80-204-0385-X.
- ZÁBRANA, J. *Celý život: výběr z deníků 1948–1984*. 3. vyd. Praha: Torst, 2001. ISBN 80-7215-154-1.
- ZÁBRANA, J. *Jistota nejhorsího: výběr z básnické pozůstalosti*. Praha: Československý spisovatel, 1991. ISBN 80-202-0297-8.
- ZÁBRANA, J. *Potkat básníka: eseje a úvahy*. Praha: Odeon, 1989. ISBN 80-207-0936-3.
- ZÁBRANOVÁ, Eva. *Flashky*. Praha: Torst, 2014. ISBN 978-80-7215-480-7.

7.2.1 Básně a kapitoly z Doktora Živaga v českých periodikách

- [Sedmá a devátá kapitola z Doktora Živaga, přel. J. Zábrana], in: *Světová literatura* 14, 1969, č. 1, s. 126–182.
- PASTERNAK, B. L. Básně doktora Živaga (přel. J. K.), in: *Obroda* 2, 1969, s. 6–8.
- PASTERNAK, B. L. Básně Jurije Živaga (přel. J. K.), in: *Svědectví* 3, 1959, č. 3, s. 43–44.
- PASTERNAK, B. L. Betlémská hvězda (pře. Jiří Kovtunú, in: *Hlas pravoslaví* 51, 1995, č. 4, s. 92
- PASTERNAK, B. L. Doktor Živago (přel. J. Zábrana), in *My* 5, č. 7, s. 16–21, č. 8, s. 16–19, č. 9, s. 8–12, č. 10, s. 8–12, č. 11, s. 8–12, č. 12, s. 8–14.
- PASTERNAK, B. L. Doktor Živago: dvě kapitoly z románu (přel. J. Zábrana), in: *Světová literatura* 33, 1988, č. 3, s. 3–49.
- PASTERNAK, B. L. Doktor Živago: úryvky z románu (přel. P. H.), in: *Svědectví* 2, 1958, č. 1, jaro, s. 62–71.
- PASTERNAK, B. L. Getsemanská zahrada (přel. J. Kovtun), in: *Hlas pravoslaví* 47, 1991, č. 4, s. 92; č. 10, s. 4.
- PASTERNAK, B. L. Getsemanská zahrada (přel. J. Petříček), in: *Sklizeň*, 1960, č. 7–8, s. 17–18.
- PASTERNAK, B. L. Setkání (přel. A. Jukličková), in: *Sklizeň*, 1961, č. 5–6, s. 16.
- PASTERNAK, B. L. Srpen (přel. J. Zábrana), in: *Tvorba*, 1988, č. 40, příl. *Kmen*, s. 8–9.

- PASTERNAK, B. L. Svítání (přel. J. Zábrana), in: *Kultura* 1, 1957, č. 45, 7. listopadu, s. 4.
- PASTERNAK, B. L. Svítání (přel. J. Zábrana), in: *Literární noviny* 15, 1966, č. 47, 19. listopadu, s. 7.
- Z nového Pasternaka (přel. L. Fikar, J. Taufer), in: *Světová literatura* 2, 1957, č. 1, s. 45–50.

7.2.1 Soupis antologií a výborů

- Básnická kronika roku 1945: Verše z novin a časopisů.* Praha: Melantrich, 1980.
- Bránili svou zem: Válečná poesie SSSR.* Praha: Mladá fronta, 1945.
- Dvanáct profilů sovětských básníků.* Praha: Svoboda, 1948.
- Hodina duše.* Praha: Československý spisovatel, 1971.
- Jesenin a Pasternak.* Praha: Fr. Borový, 1947.
- Kolo inspirace: ruská básnická moderna: počátky poezie sovětské.* Praha: Svět sovětů, 1967.
- Město na Něvě: básnická kronika Petrohradu.* Praha: Albatros, 1972.
- Na křídlech revoluce: Reprezentativní výbor sovětské poezie k 70. výročí VŘSR.* Praha: Lidové nakladatelství, 1987.
- Nová ruská poezie.* Praha: Sfinx, 1932.
- Poesie sovětské Rusi.* Praha: Svět sovětů, 1956.
- Poezie přelomu století.* Praha: Mladá fronta, 1984.
- Říjen 1917 '67: sborník poezie.* Praha: Československý spisovatel, 1967.
- Sovětská poezie 20. století.* Praha: Odeon, 1981.
- Vernisáž lásky: Výbor z ruské milostné lyriky.* Praha: Lidové nakladatelství, 1970.
- Verše proti smrti: Antologie protifašistické poezie socialistických zemí.* Praha: Československý spisovatel, 1980.
- Zemi sovětů v poezii a próze: 1917–1977.* 2 sv. Praha: Lidové nakladatelství, 1977.
- Zpěvy modravé Rusi.* Praha: Melantrich, 1975.

7.3 Sekundární

7.3.1 Články, studie, monografie

- BROŽ, Ivan. *20. století jaké bylo: v příbězích ze života a díla nositelů Nobelovy ceny*. Praha: X-Egem, 1999. ISBN 80-242-0179-8.
- BYKOV, D. L. *Boris Pasternak*. Moskva: Molodaja gvardija, 2006. ISBN 5-235-02883-X.
- FLEISHMAN, L. *Vstreča ruskoj emigracii s "Doktorom Živago"*. Stanford: Berkeley Slavic Specialties, 2009. ISBN 1-57201-081-9.
- HONZÍK, J. *Dvě století ruské literatury*. Praha: Torst, 2000. ISBN 80-7215-104-5.
- HONZÍK, J. Ivan Bunin v pojetí Jana Zábřany, in: *Sborník Kruhu přátel českého jazyka*. Praha: Melantrich, 1987, s. 27–39.
- HONZÍK, J. Pasternakova symbolická autobiografie, in: *Světová literatura* 14, 1969, č. 1, s. 122–182.
- HORA, J. Lyrika Borise Pasternaka, in: *Země sovětů: časopis Společnosti pro hospodářské a kulturní sblížení s Novým Ruskem* 4, 1935–36.
- HRALA, M. *Kapitoly z dějin českého překladu*. Praha: Karolinum, 2002. ISBN 80-246-0386-1.
- HRALA, M. *Ruská moderní literatura: 1890–2000*. Praha: Karolinum, 2007. ISBN 978-80-246-1201-0.
- MALITI, E. *Tabuizovaná prekladateľka Zora Jesenská*. Bratislava: Veda, 2007. ISBN 978-80-224-0954-4.
- MALITI-FRAŇOVÁ, E. *Zora Jesenská v spore o slovenského Shakespeara*. Dostupné z: <http://archiv.aspekt.sk/> [cit. 8. 7. 2016].
- MIKULÁŠEK, M. „Hermetický román“ a jeho mýtický genus v literaturách Východu a Západu, in: *Slavia* 67, 1998, č. 1–2.
- NOVOTNÝ, V. Milostný traktát o dějinách, in: *Světová literatura* 33, 1988, č. 3, s. 7.
- ROSOVÁ, A. Zaknihovaný Zábřana: první konference na akademické půdě věnovaná Janu Zábřanovi, in: *Česká literatura* 5, 2015, s. 807–810.
- RYČLOVÁ, I. *Ruské dilema: společenské zlo v kontextu osudů tvůrčích osobností Ruska*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2006. ISBN 80-7325-063-2.
- STRELKA, J. P. *Literatura a politika: pohledy z literárněvědné perspektivy*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2001. ISBN 80-85959-90-9.

- STRMISKA, F. K překladům básní z románu Borise Pasternaka Doktor Živago, in: *Danny* 4, 1993, č. 1, březen, s. 32–33.
- STRMISKA, F. K překladům básní z románu Borise Pasternaka Doktora Živago. Opět Jan Zábřana?, in: *Rovnost* 2, č. 236, 8. říjen 1992, s. 5.
- SVATOŇ, V. Cesta po zemi: Pasternakův Doktor Živago, in: *Epické zdroje románu*. Praha: Ústav pro českou a světovou literaturu AV ČR, 1993. ISBN 80-85778-00-9, s. 97–102.
- TOLSTOJ, I. N. *"Doktor Živago": novyje fakty i nachodki v Nobelevskom Archive*. Praha: Human Rights Publishers, 2010. ISBN 978-80-9035-236-0.
- TOLSTOJ, I. N. *Otmytyj roman Pasternaka: "Doktor Živago" meždu KGB i CRU*. Moskva: Vremja, 2009. ISBN 978-5-9691-0405-1.
- VÁCLAVÍK, R. Boris Pasternak, in: *Sklizeň* 1959, č. 9–10, s. 10–12.
- WÖGERBAUER, M. (eds.). *V obecném zájmu: cenzura a sociální regulace literatury v moderní české kultuře*. Praha: Academia, 2015. ISBN 978-80-200-2491-6.
- Z nového Pasternaka, in: *Světová literatura* 2, 1957, č. 1, s. 44.
- ZÁBRANA, J. Pasternak a jeho román, in: *My* 5, 1968, č. 7, s. 17–20, č. 8, s. 17–18.
- ZAHRÁDKA, M. *Ruská literatura XX. století: literární proudy a osobnosti*. Olomouc: Periplum, 2003. ISBN 80-86624-08-0.
- RACHŮNKOVÁ, P. – PŘIDAL, A. *Zamlčování překladatelé*. Praha: Železný Ivo, 1992.

7.3.2 Příručky a translatologická literatura

- CATFORD, J. C. *A linguistic theory of translation: an essay in applied linguistics*. London: Oxford University Press, 1965.
- ČECHOVÁ, M. a kol. *Čeština - řeč a jazyk*. 3. vyd. Praha: SPN, 2011. ISBN 978-80-7235-413-9.
- FILIPEC, J. – ČERVENÁ, V. *Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost*. Praha: Academia, 1978.
- GREPL, P. a kol. *Příruční mluvnice češtiny*. Praha: NLN, 2012. ISBN 80-7106-134-4.
- LEVÝ, J. *Bude literární věda exaktní vědou?: výběr studií*. Praha: Československý spisovatel, 1971.
- LEVÝ, J. *Umění překladu*. Praha: Ivo Železný, 1998. ISBN 80-237-3539-X.
- MIKO, F. *Estetika výrazu*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1969.

- NEWMARK, Peter. A Textbook of translation. Singapore: Prentice Hall, 1988. ISBN 0-13-912593-0.
- POPOVIČ, A. *Poetika umeleckého prekladu*. Bratislava: Tatran, 1971.
- POPOVIČ, A. *Preklad a výraz*. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1968.
- POPOVIČ, A. *Teória umeleckého prekladu*. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1968.
- Rusko-český, česko-ruský veľký slovník*. Brno: Lingea, 2009. ISBN 978-80-87062-65-4.
- Slovník českých synonym a antonym*. 2. vyd. Brno: Lingea, 2012. ISBN 978-80-87471-40-1.
- Slovník slovenských prekladateľov umeleckej literatúry: 20. storočie. A–K*. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV, 2015. ISBN 978-80-224-1428-9.
- VASÁK, P. *Textologie: teorie a ediční praxe*. Praha: Karolinum, 1993. ISBN 80-7066-638-2.
- VILIKOVSKÝ, J. *Překlad jako tvorba*. Praha: Ivo Železný, 2002. ISBN 80-237-3670-1.
- VOPRAVIL, J. S. *Slovník pseudonymů v české a slovenské literatuře*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1973.
- WANNER, M. a kol. *Základní pravidla pro zpracování archiválií*. Praha: Odbor archivní správy a spisové služby MV, 2015. ISBN 978-80-86466-78-1.
- ZAHRÁDKA, M. a kol. *Malý slovník rusko-českých literárních vztahů: osobnosti ruské literatury v českém kontextu*. Praha: Lidové nakladatelství, 1986.
- ZAHRÁDKA, M. *Slovník rusko-českých literárních vztahů*. Ústí nad Orlicí: Oftis, 2008. ISBN 978-80-7405-005-3.

7.3.3 Kvalifikační práce

- DOLEŽELOVÁ, Z. *Sovětská próza v překladech Jana Zábrany*. Praha, 1980. Diplomová práce. Univerzita Karlova v Praze. Fakulta filozofická.
- ELIÁŠ, P. *Jan Zábrana – překladatel a básník. Inspirace beatnickou poezií a její překlady*. Praha, 2012. Diplomová práce. Univerzita Karlova v Praze. Fakulta filozofická.
- MARKVARTOVÁ, J. *Jan Zábrana jako překladatel*. Praha, 1967. Diplomová práce. Univerzita Karlova v Praze. Fakulta filozofická.
- ROSOVÁ, A. *Vnitřní emigrace Jana Zábrany a Osipa Mandelštama*. Praha, 2011. Diplomová práce. Univerzita Karlova v Praze. Fakulta filozofická.

VALENTOVÁ, J. Jan Zábřana – překladatel z angličtiny. Praha, 1986. Diplomová práce.
Univerzita Karlova v Praze. Fakulta filozofická.

7.3.4 Elektronické databáze

Česká literární bibliografie, dostupné z: <http://clb.ucl.cas.cz/>

Česká literatura v exilu (1948–1989), dostupné z: <http://isis.ucl.cas.cz/>

Databáze české literární vědy, dostupná z: <http://isis.ucl.cas.cz/>

Databáze českého uměleckého překladu, dostupná z: <http://www.databaze-prekladu.cz/>

Příloha 2

Boris Pasternak: * * *¹³⁹

*Být slavný? Ach ne, v tom to není.
To nepřenáší přes propast.
Nač archívem obkládat stěny
a nad rukopisy se trást?*

*Cíl básníka je dát se druhým,
ne senzace, ne levný kus.
Neaspirovat na zásluhy
a nescházet svým bližním z úst.*

*A žít má jinak, neskonale
jinak než samozvaný host.
Tak, aby zvábil lásku dálek
a zaslech volat budoucnost.*

*A prázdná místa mají ostat
v osudu, ne v tom napsaném.
Pasáže, kusy ze života
zatrhnout lze jen po straně.*

*A v neznámu se ztrácet, mizet,
skrýt v něm, zda kráčíš vpřed či zpět?
Tak jako kraj se ztrácí v mlze,
když kolem na krok nevidět.*

*Jiní si po stopách tvé cesty
projdou tu svoji, každou píď.
A to, cos prohrál, od vítězství
ty sám nemusíš rozlišit.*

*Jedinou falší nesmíš zkřivit
svou vlastní tvář, svůj obličej.
Jenom buď živý, nic než živý,
do konce živ. Děj se co děj.*

1956

---

¹³⁹ Přepsáno dle strojopisného překladu, uloženého v archivu Jana Zábrany ve správě Marie Zábranové, K textu připsána rukopisná poznámka: „Přeložil Jan Zábrana v roce 1976, pro sebe, nikoli pro publikaci“
Cítujeme v plném znění se souhlasem M. Zábranové.